

Manipulacije zaradama kao prijevorni oblik financijskog izvještavanja

Travalja, Dorotea

Master's thesis / Diplomski rad

2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:886600>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-04**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet ekonomije i turizma
«Dr. Mijo Mirković»

DOROTEA TRAVALJA

Manipulacije zaradama kao prijevorni oblik financijskog izvještavanja

Diplomski rad

Pula, 2015.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet ekonomije i turizma
«Dr. Mijo Mirković»

DOROTEA TRAVALJA

Manipulacije zaradama kao prijevorni oblik financijskog izvještavanja

Diplomski rad

Broj indeksa: 358-ED

Studijski smjer: Financijski management

Kolegij: Forenzičko računovodstvo

Mentor: Izv.prof.dr.sc. Robert Zenzerović

Pula, rujan 2015.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, Dorotea Travalja, kandidat za magistra poslovne ekonomije, izjavljujem da je diplomski rad „Manipulacije zaradama kao prijevorni oblik financijskog izvještavanja“, pod mentorstvom izv.prof.dr.sc. Roberta Zenzerovića, rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Diplomskog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

U Puli, 11. 09. 2015.

Sadržaj

1. UVOD	1
1.1. Predmet istraživanja	1
1.2. Ciljevi i svrha istraživanja	2
1.3. Temeljna hipoteza	2
1.4. Metode istraživanja	3
1.5. Kompozicija i struktura rada	3
2. ULOGA FORENZIČKOG RAČUNOVODSTVA U PRIJEVARNOM FINANCIJSKOM IZVJEŠTAVANJU	5
2.1. Pojam forenzičkog računovodstva	5
2.2. Povijest prijevare i razvoj forenzičkog računovodstva	7
2.3. Zanimanje forenzičkog računovođe	8
2.3.1. Znanje i vještine forenzičkog računovođe	8
2.3.2. Vrste forenzičkih računovođa	10
2.3.3. Aktivnosti forenzičkog računovođe	10
2.3.4. Obrazovanje u području forenzičkog računovodstva	11
2.3.4.1. Obrazovanje forenzičkog računovođe u Americi	12
2.3.4.2. Obrazovanje forenzičkog računovođe u Hrvatskoj	13
2.4. Tehnike u forenzičkom računovodstvu	15
2.4.1. „Data mining“ tehnike u forenzičkom računovodstvu	16
2.4.2. Analitičke tehnike u forenzičkom računovodstvu	17
3. FINANCIJSKI IZVJEŠTAJI KAO OBLIK KOMUNIKACIJE SUBJEKTA S OKRUŽENJEM	18
3.1. Temeljni financijski izvještaji	18
3.1.1. Bilanca – Izvještaj o financijskom položaju	19
3.1.2. Račun dobiti i gubitka – Izvještaj o sveobuhvatnoj dobiti	21
3.1.3. Izvještaj o novčanom toku	22

3.1.4. Izvještaj o promjenama kapitala _____	24
3.1.5. Bilješke uz financijske izvještaje _____	24
3.2. Cilj financijskih izvještaja _____	25
3.3. Korisnici financijskih izvještaja _____	25
3.4. Kvalitetno financijsko izvještavanje _____	27
4. MANIPULATIVNO FINACIJSKO IZVJEŠTAVANJE _____	30
4.1. Pojam računovodstvene manipulacije – Kreativno računovodstvo _____	30
4.2. Ciljevi manipulacije s financijskim izvještajima _____	33
4.3. Razlozi i motivi manipulacije s financijskim izvještajima _____	33
4.4. Metode manipulacije s financijskim izvještajima _____	35
4.5. Vrste manipulacija financijskim izvještajima _____	36
4.6. Zaštita od manipulacija s financijskim izvještajima _____	37
4.7. Sprječavanje pogrešnog i prijevarnog financijskog izvještavanja _____	39
4.8. Temeljni pristupi u otkrivanju manipulacija s financijskim izvještajima _____	40
5. MANIPULACIJE ZARADAMA KAO PRIJEVARNI OBLIK FINACIJSKOG IZVJEŠTAVANJA _____	42
5.1. Smicalice i tehnike manipulacije zaradama _____	42
5.2. Pojavni oblici manipulacije zaradama _____	44
5.2.1. Manipulacije troškovima i rashodima _____	44
5.2.1.1. Računovodstvene tehnike prijevarnog povećanja troškova _____	44
5.2.1.2. Računovodstvene tehnike prijevarnog smanjenja troškova _____	46
5.2.2. Manipuliranje prihodima _____	47
5.2.2.1. Računovodstvene tehnike prijevarnog povećanja prihoda _____	47
5.2.2.2. Računovodstvene tehnike prijevarnog snižavanja prihoda _____	49
5.2.3. Manipuliranje rezerviranjima _____	50
5.2.3.1. Prijenos dobiti u narednu godinu pomoću porezno priznatih rezerviranja _____	50

5.2.3.2. Prijenos dobiti u narednu godinu pomoću porezno nepriznatih rezerviranja	51
5.2.4. Stvaranje nerealne aktive – kapitalizacija tekućih troškova	51
5.2.5. Agresivna revalorizacija radi poboljšanja slike o solventnosti i smanjenja dojma o visokim zaradama	52
5.2.6. Skrivanje obveza	53
5.2.7. Izvlačenje novca iz poslovnog subjekta	54
5.2.8. Složene transakcije	54
5.2.9. Krađa gotovine	55
6. MANIPULACIJE ZARADAMA KAO PRIJEVARNI OBLIK FINANCIJSKOG IZVJEŠTAVANJA U HRVATSKOJ	56
6.1. Mišljenje revizora u otkrivanju manipulacije zaradama	56
6.2. Pozicije financijskih izvještaja sklone manipulaciji	61
6.3. Oblici manipulacija financijskih izvještaja koja su utjecale na upravljanje zaradama	65
7. ZAKLJUČAK	71
LITERATURA	72
POPIS SLIKA I GRAFIKONA	75
SAŽETAK	77
SUMMARY	78

1. Uvod

U današnje vrijeme recesije forenzičko računovodstvo je profesija koja „cvjeta“. Razlog tome je što u vrijeme pada ekonomije ljudi prelaze granice koje inače ne bi prešli i tada aktivnosti pronevjere često izlaze na vidjelo. Pronevjera ne mora uvijek biti fizička, suvremena ekonomija sve više otkriva razne manipulacije kojima se pronevjere čine upravo u financijskim izvještajima modificiranjem stvarnog stanja entiteta. Manipulacije financijskim izvještajima najčešće su legalne i u dozvoljenim zakonskim okvirima. No potrebno je biti oprezan, jer tanka je granica između legalnih i ilegalnih radnji, a pritisak tržišta nad poslovnim subjektima sve je veći.

1.1. Predmet istraživanja

Predmet istraživanja ovoga rada su nepravilnosti na koje su ukazali revizori u svojim izvještajima, te njihov utjecaj na financijska izvješća poslovnih subjekata u Hrvatskoj. U teoriji, svrha kreativnog računovodstva je omogućavanje realnog prikaza informacija predloženih u financijskim izvještajima poslovnih subjekata. Pozitivna strana je korištenje fleksibilnosti unutar računovodstvenih regulatornih okvira s ciljem istinitog i fer prikaza o izvještajnom subjektu. U praktičnoj primjeni kreativno računovodstvo u rukama neodgovornih menadžera može poprimiti i negativne učinke kao što je sastavljanje izvještaja čije informacije daju povoljniju ili čak lažnu sliku izvještajnog subjekta. U takvim situacijama revizija financijskih izvještaja često nije dovoljna zaštita od zlouporabe kreativnog računovodstva, te je za vjerovnike i investitore korisna upravo njegova varijanta zvana forenzičko računovodstvo. Njega provode stručni timovi čiji je cilj procijeniti istinit i fer prikaz informacija o promatranom subjektu.

Nejasni računovodstveni standardi i postojanje određene fleksibilnosti u primjeni računovodstvenih postupaka omogućili su razvoj forenzičkog računovodstva. Temeljem toga, u Hrvatskoj se posljednjih godina pridala velika važnost u otkrivanju financijskih manipulacija, uvele su se razne fiskalne i zakonske mjere, formirale su se razne organizacije i ustanove, te zanimanje forenzičkog računovođe dobiva sve veći značaj na način da se pokreću razni programi i kolegiji u cilju educiranja na tom području. Sve dodatne reforme, edukacije i naponi revizije i regulatornih tijela usmjerene su na jačanje povjerenja u računovodstvenu

profesiju i financijske izvještaje, pad troškova kapitala i stabilizaciju financijskih tržišta gdje bi se manipulacije svele na minimum.

1.2. Ciljevi i svrha istraživanja

Svrha istraživanja je dokazati prisutnost manipulacija financijskim izvještajima poslovnih subjekata na području Republike Hrvatske. Računovodstvene manipulacije zaradama dovode do pada kvalitete i povjerenja u financijske izvještaje, stvarajući potrebu za dodatnim tehnikama i edukacijama koje pridonose njihovom otkrivanju i sprječavanju što bi doprinijelo poboljšanju kvalitete financijskih izvještaja.

Sukladno tome, ciljevi istraživanja su sljedeći:

- upoznavanje s pojmom forenzičkog računovodstva, te njegove uloge u gospodarstvu;
- spoznati značaj financijskih izvještaja kao oblika komunikacije subjekta s okruženjem;
- spoznati standarde koji su neophodni u radu forenzičkog računovođe, te faze samog procesa pronalaska nepravilnosti financijskih izvještaja;
- uvidjeti razliku između forenzičkog računovodstva i eksterne revizije;
- upoznavanje s pojmom kreativnog računovodstva te kakvo je to manipulativno financijsko izvještavanje;
- sagledavanje motiva i metoda manipulacije financijskim izvještajima;
- upoznavanje vrsta manipulacije i njihov utjecaj na financijske izvještaje;
- otkrivanje načina za sprječavanje i otkrivanje manipulativnih radnji u financijskim izvještajima kako si prikazali dojmovi o lažnim zaradama;
- ustanoviti stupanj razvijenosti i prisutnosti manipulacija financijskim izvještajima u poslovnim subjektima sa sjedištem u Republici Hrvatskoj.

1.3. Temeljna hipoteza

Temeljna hipoteza rada sadržana je u sljedećoj tvrdnji:

H₀: *Manipulacije zaradama kao prijevorni oblik financijskog izvještavanja prisutne su u poslovnim subjektima na području Republike Hrvatske, te dovode do pada kvalitete i povjerenja u financijske izvještaje.*

Temeljna hipoteza može se raščlaniti na sljedeće podhipoteze:

- Forenzički računovođe imaju značajnu ulogu u sprječavanju manipulacije zaradama kao prijevarnog oblika financijskog izvještavanja
- Zanimanje forenzičkog računovođe dobiva svoj značaj u Hrvatskoj.

1.4. Metode istraživanja

U istraživanju teme ovog diplomskog rada bilo je potrebno, u odgovarajućim kombinacijama, koristiti brojne znanstvene metode, među kojima su: povijesna metoda, induktivna i deduktivna metoda, metoda analize i sinteze, metoda dokazivanja (opovrgavanja), metoda klasifikacije i deskripcije, te metoda kompilacije. Veoma značajne bile su, također, matematička i statistička metoda, te komparativna i empirijska metoda.

1.5. Kompozicija i struktura rada

Pored uvoda i zaključka diplomski rad na temu „Manipulacije zaradama kao prijevorni oblik financijskog izvještavanja“ sastoji se od ukupno šest međusobno povezanih poglavlja u kojima se definiraju i analiziraju pojmovi forenzičkog računovodstva, njegove uloge i djelovanja na cjelokupno svjetsko gospodarstvo. Rad je pisan jednostavnim, razumljivim jezikom koristeći se ekonomskim izrazima i pojmovima.

Prvi dio rada se odnosi na definiciju forenzičkog računovodstva u okviru kojeg će biti objašnjen pojam i njegova obilježja. Ukratko je prikazana povijest prijave i razvoj forenzičkog računovodstva, te uloga i značaj forenzičkog računovođe kao profesionalne djelatnosti. Isto tako, prikazane su tehnike kojima se forenzički računovođa koristi u otkrivanju prijevera.

Sljedeće poglavlje se bavi financijskim izvještajima te njihovom svrhom kao sredstvom komunikacije subjekata s okruženjem. Ukratko su objašnjeni temeljni financijski izvještaji, ciljevi, te čimbenici koji karakteriziraju kvalitetno financijsko izvještavanje. Četvrti dio rada pojašnjava manipulativno financijsko izvještavanje, ciljeve i razloge poduzimanja istoga. Napominju se metode i vrste manipulacija, te načini kako se zaštititi i spriječiti iste.

U petom djelu čitatelj će biti upoznat sa manipulacijom zaradama kao prijevarnim oblikom financijskog izvještavanja gdje su deskriptivno objašnjeni pojavni oblici manipulacije zaradama. Nakon teoretskog prikaza manipulativnog računovodstva, posljednje je poglavlje vezano uz manipulaciju zaradama u Republici Hrvatskoj. Rad završava prikazanom analizom provedenog istraživanja zastupljenosti manipulativnih radnji u financijskim izvještajima, čime je dokazana prisutnost različitih manipulativnih radnji nad financijskim izvještajima domaćih entiteta.

2. Uloga forenzičkog računovodstva u prijevarama u financijskom izvještavanju

Forenzičko računovodstvo je sastavni dio poslovne forenzike, a poslovna forenzika je sastavni dio forenzičke znanosti. Poslovna forenzika i forenzičko računovodstvo danas se razvijaju i kao komercijalne djelatnosti, te su jedno od najbrže rastućih područja računovodstva. Naj snažnije su se razvili u Americi i Kanadi, no sve veći značaj stječu i u ostatku svijeta. Značaj forenzičkog računovodstva u pravilnom funkcioniranju cjelokupnog gospodarstva je sprječavanje prijevara koje utječu na stabilnost i sigurnost poslovanja što odvraća poštene poduzetnike od poduzetništva, dok porezne prijevare utječu na gubitke u državnom proračunu i smanjuju mogućnost financiranja javnih dobara.

2.1. Pojam forenzičkog računovodstva

Forenzična znanost podrazumijeva primjenu znanosti u izvođenju dokaza. Riječ „forenzika“ (lat. „forensis“) znači „na forumu“. Takav naziv vezan je uz povijest gdje je podnijeti kaznenu prijavu značilo da se slučaj prikazuje pred grupom javnih pojedinaca na forumu. Forenzika je duboko snimanje i istraživanje događaja koji izazivaju sumnju da se nešto krivo radi ili da je moguća prijava. Postoje mnoga područja forenzičke znanosti, no orijentacija će biti na forenzičkom računovodstvu.

Forenzičko računovodstvo podrazumijeva postupke, metode i tehnike s ciljem da se utvrdi što se u poslovanju (Belak, V., 2011: str. 41-42):

- pogrešno radi
- pogrešno prikazuje i izvještava
- ima li podmićivanja i korupcije
- postoji li prijava ili namjera prijave
- ima li krađe
- ima li pranja novca
- ima li iskrivljavanja informacija
- ima li iznuđivanja
- ima li krivotvorenja i sl.

Forenzičko računovodstvo je detaljnije i dublje ispitivanje u odnosu na reviziju, a usmjereno je na otkrivanje zlodjela i prijevara, te sankcioniranje počinitelja. Definira se kao primjena istražiteljskih i analitičkih vještina s ciljem otkrivanja manipulacija u financijskim izvještajima koje odstupaju od računovodstvenih standarda, poreznih zakona i ostalih zakonskih odredbi (Belak, V., 2011: str. 2). Ono se konstruira na ekspertnoj osnovi i ima za cilj procjenom utvrditi istinit i fer prikaz stanja i rezultate izvještajnog subjekta.

Prema namjeni forenzičko računovodstvo je razvrstano u dvije kategorije:

1. istražiteljske usluge – mogu se i ne moraju koristiti za svjedočenje na sudu
2. usluge u sudskim sporovima – forenzički računovođa se pojavljuje u ulozi eksperta, konzultanta i u ostalim ulogama, odnosno ulozi sudskog vještaka

Tradicionalno forenzičko računovodstvo bilo je usmjereno na otkrivanje prekršaja u primjeni računovodstvenih i zakonskih propisa u sudskim vještačenjima, no danas se ubrzano razvija komercijalno forenzičko računovodstvo čija je primarna uloga otkriti prijevaru, spriječiti istu, te pronaći dokaze o nastaloj prijevari i procijeniti stvarno stanje i rezultat poslovanja izvještajnog subjekta. Komercijalno forenzičko računovodstvo može biti i neformalizirana djelatnost u slučajevima kad njegovi rezultati služe isključivo naručitelju, te najčešće nisu javno dostupni. Takva se vrsta forenzike temelji na stručnosti i ugledu forenzičkog računovođe.

Najčešća područja prijave vezana uz računovodstvo su sljedeća (Belak, V., 2011: str. 42):

- a. Nepoštivanje zakonskih propisa s ciljem prikazivanja željenih rezultata – predstavlja zanemarivanje zakonskih propisa i prilagođavanje prikaza s namjerom lažiranja u nadi da neće biti otkriveno
- b. Krivotvorenje podataka i knjigovodstvenih isprava – podrazumijeva manipulaciju računovodstvenih stavki kako bi se dobio željeni rezultat ili utajio porez
- c. Prikazivanje fiktivnih događaja – izvodi se pomoću fiktivne dokumentacije i poslovanja s fiktivnim subjektima ili legalno osnovanim društvima koja služe za obavljanje fiktivnih poslova
- d. Namjerno iskrivljavanje poslovnih događaja – predstavlja tumačenje i knjiženje nekog poslovnog događaja na potpuno drukčiji način od istinitog kako bi se postigao željeni cilj

- e. Prikrivanje krađe novca i ostale imovine – povezano je s krivotvorenjem knjigovodstvenih isprava i raznih izvještaja

Ukoliko se sumnja na postojanje manipulacija u financijskom izvještavanju nekog poslovnog subjekta, tada to spada u djelokrug forenzičkog računovodstva. Dio forenzičkog računovodstva je tzv. istražiteljsko računovodstvo koje je usmjereno na otkrivanje prijevare kada postoji sumnja da je prijevarena nastala. Forenzički računovođa se pretežno bavi otkrivanjem i suzbijanjem kreativnog računovodstva. Ono predstavlja dopuštene i nedopuštene računovodstvene postupke kojima se utječe na rezultate u financijskim izvještajima.

2.2. Povijest prijevare i razvoj forenzičkog računovodstva

Prijevare postoje od kada postoji i čovjek. Prvi pisani dokazi o postojanju i kažnjavanju prijevare sežu još iz Hamurabijeva Babilonskog zakonika iz 1800. godine prije nove ere. Tada se radilo o krađi ovaca od strane pastira, te je kazna bila plaćanje vlasniku deset puta više od utvrđenog gubitka. Kasnije se u srednjem vijeku radilo o davanju lažnih informacija kako bi došlo do porasta cijena dionica kompanije koja se bavila trgovinom na južnim morima. Veliki slom te osiromašeni aristokratski investitori pritislili su parlament kako bi proveo istragu. Najveći dio istrage je provodio računovodstveni stručnjak, te se to smatra prapočecima forenzičkog računovodstva. To je bio prvi veliki poznati slučaj u povijesti računovodstva i revizije gdje je angažiran vanjski stručnjak za ispitivanje knjiga kompanije koji je utvrdio nepravilnosti slične onima koje se rade i danas. Početak pravog forenzičkog računovodstva javio se 100 godina kasnije, odnosno 1817. godine za sudski postupak Meyer protiv Seftona. Sudilo se za uzrokovanje bankrota, a sudac je dopustio vještacima da na temelju računovodstvenih dokumenata rekonstruiraju nejasne poslovne događaje. Naziv „forenzičko računovodstvo“ prvi put je upotrijebljen 1946. godine u članku koji je napisao Maurice E. Peloubet (Belak, V., 2011: str. 10).

Jednu od najvećih prijevara ikad izveo je Charles Ponzi početkom 20. st., te je njegova tzv. Ponzijeva shema kasnije ponovljena u jako velikom broju slučajeva. Prijevarena se temelji na mamljenju investitora u svoje poslovanje obećavajući visoki prinos na uloženo u kratkom vremenskom razdoblju uz postojanje malog ili nikakvog rizika. Prvi investitori su očekivane povrate i ostvarili, jer se novcem novih investitora isplaćuju stari. Problem nastaje kada

„poduzetnik“ prekine isplaćivati ulagače i novac zadrži za sebe. Na taj način investitori koji su uložili na kraju, prije urušavanja piramide, ostaju prevareni i sve gube. Prijevarena se otkrije tek kada se piramida počne urušavati i kad posljednji investitori ostvare gubitak, jer više nema investitora koji će pokrivati njihove isplate. Uz Ponzia poznati prevarant koji se koristio lažiranjem bankovnih čekova, potvrda, raznih dokumenata, financijskih izvještaja i slično je Barry Minkow i njegova kompanija ZZZZ Best, koje je prijevaru započeo još kao tinejdžer. Zanimljivo je da danas, nakon provedenih 7,5 godina u zatvoru, predaje na fakultetu predmet „Kako se zaštititi od prijevare“.

Kasnije su se prijevare i manipulacije nizale, te su uzrokovale nagli razvoj forenzičkog računovodstva. Samim time otkrivene su mnoge prijevare i manipulacije s financijskim izvještajima među kojima su najpoznatije sljedeće kompanije: CMS energy, Enron, Global Crossing, Waste Management, Woldom, Xerox, Lehman Brothers Holdings, AOL, WorldCom, General Motors, Parmalat, Maxwell Communications i mnoge druge.

2.3. Zanimanje forenzičkog računovođe

Zanimanje forenzičkog računovođe smatra se zanimanjem budućnosti. Primjeri zloupotreba i poslovnih prijevera u računovodstvu su mnogobrojni jer je mašta ljudi koji lažiraju financijske podatke neiscrpna. Neke od njih su otkrivene, no mnoge su još nepoznate i nadasve prisutne. Dolazi se do zaključka kako revizija više nije dostatna zaštita, dijelom jer veliki broj poduzeća nema obvezu revidirati svoje financijske izvještaje, te samim time kod njih nema ni tog prvog stupnja zaštite. Tu ulogu dodatne zaštite od zloupotrebe i prijevera tada preuzima forenzički računovođa, koji puno dublje istražuje sve činjenice i uzroke sumnjivog događaja, ali i mogućeg događaja koji može dovesti do prijevera.

2.3.1. Znanje i vještine forenzičkog računovođe

Forenzički računovođa je uvježban za otkrivanje, dokumentiranje i prevenciju prijevera. Uz to poznaje istražiteljske tehnike, posjeduje znanje o pribavljanju dokaza i primjeni statističko-matematičkih metoda u istraživanju prijevera, posjeduje komunikacijske vještine i vještine ekspertnog svjedočenja, ima određena znanja o pravnom sustavu, te posjeduje konzultantske vještine i radi na širokom polju forenzike.

Forenzički računovođa stoga mora posjedovati znanje iz sljedećih područja:

1. Računovodstvo
2. Revizija
3. Ekonomika
4. Statistika
5. Informatika
6. Poznavanje pravne regulative
7. Istražiteljske vještine

Računovodstvena znanja i vještine su najvažnije za forenzičara jer se najveći dio poslovne forenzike odnosi na istraživanje računovodstvenih podataka i financijskih izvještaja. Forenzički računovođa treba detaljno poznavati računovodstvene standarde, porezne zakone i strukturu financijskih izvještaja. Revizorska znanja i vještine su potrebna kako bi forenzičar znao do koje mjere se može pouzdati u revizorske izvještaje. Isto tako, mnogi revizorski testovi se koriste i u forenzičkim istraživanjima ili u kontroli provedene revizije. Znanja iz ekonomike poslovnog subjekta su forenzičkom računovođi neophodna kako bi mogao steći dojam o očekivanim poslovnim rezultatima koje potom uspoređuje s prikazanim rezultatima subjekta koji je predmet istrage. Mora biti upoznat sa računovodstvenom politikom subjekta, odnosno steći znanja iz područja menadžerskog računovodstva koje se bavi istraživanjem odnosa financijskih pozicija, analizom financijskih izvještaja, planiranjem, definiranjem relevantnih informacija, analizama osjetljivosti, analizom kretanja cijena dionica, istraživanjem metoda kreativnog računovodstva i sl. Znanja i vještine iz statistike su važna radi statističke obrade prikupljenih podataka i odnosa u financijskoj analizi, te razumijevanja istih. Kod uporabe statističkih podataka moguće su razne manipulacije u prikazivanju rezultata koje forenzičar treba otkriti. Informatička znanja i vještine su neophodna kako bi forenzičar mogao pristupiti računovodstvenim podacima koje je kasnije potrebno obraditi korištenjem računala i posebno pripremljenih softvera.

Poznavanje pravne regulative forenzičaru je važno za pripremu dokaza potrebnih za sudske postupke. To se posebno odnosi na forenzičare zaposlene u Ministarstvu unutarnjih poslova, Ministarstvu financija i tužiteljstvu. Oni moraju biti detaljno upoznati s istražiteljskim postupcima kako bi izvedeni dokazi bili pravovaljani i neoborivi na sudu. Nadalje, istražiteljske vještine su potrebne kako bi forenzičar znao gdje istraživati, kako voditi intervjue s osumnjičenim osobama i svjedocima, te koristiti video zapise ukoliko postoje.

Ovakve se vještine stječu posebnim vrstama edukacije i praksom, te učenjem od iskusnijih kolega.

2.3.2. Vrste forenzičkih računovođa

Razvojem poslovne forenzike i forenzičkog računovodstva razvija se i tipologija forenzičara ovisno o namjeni i vrsti posla koji obavljaju. S obzirom na njihov angažman forenzički računovođe se razvrstavaju na sljedeći način (Belak, V., 2011: str. 45):

- a. Državni inspektori – forenzičari
- b. Interni revizori – forenzičari
- c. Komercijalni računovodstveni forenzičari
- d. Sudski vještaci

Državni inspektori i istražitelji – forenzičari obuhvaćaju tri glavne skupine forenzičara i to: inspektore porezne uprave, policijske inspektore u odjelu gospodarskog kriminala i istražitelje tužiteljstva. Interni revizori – forenzičari obuhvaćaju posebnu skupinu internih revizora i osoblja u internoj kontroli posebno uvježbanih i obrazovanih za otkrivanje težih prijestupa u poslovanju subjekta. Komercijalni računovodstveni forenzičari su najbrojnija skupina forenzičara u SAD-u. Razvili su se kao odgovor na rastuće potrebe forenzičkih istraživanja koje državni inspektori ne mogu pokriti. U ovu skupinu spadaju računovodstveni forenzičari, revizori prijevare i računalni forenzičari koji djeluju u komercijalnoj sferi. Sudski vještaci za područje finansijsko-računovodstvene forenzike su forenzički računovođe s usko usmjerenim krugom djelovanjem i posebnim odobrenjem te se kao takvi mogu promatrati kao posebna kategorija. On posjeduje vještine ekspertnog svjedočenja, ali ne pribavlja dokaze nego ih samo vještači. Ako forenzički računovođa želi biti i sudski vještak mora proći zakonski postupak imenovanja stalnim sudskim vještakom.

2.3.3. Aktivnosti forenzičkog računovođe

Aktivnosti forenzičkog računovođe ovise o ciljevima prema kojima su usmjereni, te njihovi poslovi mogu biti veoma širokog opsega. Najčešći poslovi forenzičkog računovođe su sljedeći (Belak, V., 2011: str. 49):

- otkrivanje lažiranja u finansijskim izvještajima;
- otkrivanje prijevare ili namjere prijevare;
- otkrivanje utaje poreza;

- otkrivanje lažiranih bankrota;
- otkrivanje lažiranih šteta radi naplate osiguranja;
- procjena vrijednosti poslovnih transakcija imovine;
- razdioba imovine na suvlasnike;
- procjene šteta kod štetnih događaja;
- otkrivanje profesionalnog nemara i pogrešaka;
- otkrivanje lažirane dokumentacije;
- otkrivanje krađa od strane zaposlenika;
- procjena rizika menadžmenta sadašnjih i mogućih poslovnih partnera;
- procjene financijskog položaja sadašnjih i potencijalnih poslovnih partnera i sl.

Ubrzanim razvojem poslovne forenzike opseg i vrste aktivnosti forenzičkog računovođe konstantno se povećavaju. Forenzička se struka u razvijenim zemljama razvila do te mjere da se forenzičari usmjeravaju i specijaliziraju za pojedine segmente i vrste prijevara, a po potrebi se sastavljaju timovi forenzičara različitih specijalnosti.

2.3.4. Obrazovanje u području forenzičkog računovodstva

Forenzičko računovodstvo je nova struka nastala u SAD-u, te posljednjih 10 godina stječe veliku popularnost. Max Lourie je još 1953. godine savjetovao sveučilištima da uvedu kolegij Forenzičko računovodstvo, no ipak je u to doba bio malo ispred svog vremena. 29 godina kasnije, 1982. godine, napisana je prva knjiga iz forenzičkog računovodstva pod nazivom „Forensic accounting: The Accountant As Expert Witness“ („Forenzičko računovodstvo: računovođa kao vještak“) od autora Francis, C. Dykeman. U tom se razdoblju forenzička struka počela razvijati u SAD-u, te su se osnovala razna udruženja za forenzičko računovodstvo i reviziju, poslovne škole, a programi iz forenzičkog računovodstva uveli su se na mnoga sveučilišta. Kasnije se forenzička struka počela razvijati i u ostalim razvijenim zemljama.

Postoje dva povezana sustava obrazovanja u forenzičkom računovodstvu:

1. posebno organizirani programi edukacije za stjecanje ovlaštenja (certifikata) u području forenzičkog računovodstva;
2. studijski programi na razini preddiplomskog studija, diplomskog studija i poslijediplomskog studija.

2.3.4.1. *Obrazovanje forenzičkog računovođe u Americi*

U SAD-u, zemlji začetnici struke forenzičkih računovođa, obrazovanje iz istog područja započelo je u osamdesetim godinama 20. stoljeća. Vrsta obrazovanja i stečene diplome, odnosno certifikati ovise o razini studiranja forenzike, duljini trajanja studija i ciljeva učenja.

1988. godine osnovana je Udruga ovlaštenih istražitelja prijevara – ACFE¹ koja provodi obrazovanje za stjecanje ovlaštenja za obavljanje poslova forenzičkog istražitelja. Nakon provedenih predavanja polaže se ispit kojim se stječe certifikat Ovlaštenog istražitelja prijevara - CFE². Uvjet za upisivanje u program je minimalno završen preddiplomski studij ili drugi odgovarajući studij na nekoj od institucija visokog obrazovanja i minimalne dvije godine profesionalnog iskustva u području vezanom za otkrivanje ili odvracanje od prijevara. Obrazovanje provodi i Američki Institut za ovlaštene javne računovođe – AICPA³, te polaznici stječu certifikat ovlaštenog u financijskoj forenzici - CFF⁴. Uvjet za njegovo stjecanje je posjedovanje certifikata Ovlaštenog javnog računovođe – CPA⁵ i minimalno petogodišnje iskustvo u računovodstvu. 1992. godine osnovana je Američka Visoka škola za forenzičare - ACFEI⁶ koja organizira obrazovanje za stjecanje ovlaštenja u području forenzičkog računovodstva. Stječe se ovlaštenje pod nazivom Ovlašteni forenzički računovođa – Cr.FA⁷. Uvjet je prethodno posjedovanje certifikata Ovlaštenog javnog računovođe – CPA i izrada 3 profesionalna izvještaja.

U Americi se znanje iz forenzičkog računovodstva i poslovne forenzike općenito koristi u sljedećim profesijama (Belak, V., 2011: str. 53):

- Računovođe specijalisti
- Konzultanti
- Interni revizori
- Inspektori porezne uprave
- Državni revizori
- Policijski inspektori (15% FBI agenata ima računovodstveno obrazovanje)

¹ ACFE – Association of Certified Fraud Examiners

² CFE – Certified Fraud Examiners

³ AICPA – American Institute of Certified Public Accountants

⁴ CFF – Certified in Financial Forensics

⁵ CPA – Certified Public Accountant

⁶ ACFEI – American College of Forensic Examiners

⁷ Cr.FA – Certified Forensic Accountant

- Istražitelji Komisije za vrijednosne papire (SEC⁸)
- Specijalisti za bankrote (financijski slom ili stečaj)
- Profesori
- Bankarski istražitelji
- Direktori financija i računovodstva
- Stručnjaci za vrednovanje zajedničkih poslova i ulaganja itd.

Inspektori odjela unutarnjih poslova za gospodarski kriminal i naplatu poreza u SAD-u (IRS⁹ agenti – agenti porezne uprave) su najuspješniji forenzički računovođe zbog bogatog iskustva i najboljeg obrazovanja. Mnogi državni inspektori SAD-a po završetku svoje profesionalne karijere prelaze u privatne istražitelje.

2.3.4.2. *Obrazovanje forenzičkog računovođe u Hrvatskoj*

Forenzičko se računovodstvo u Hrvatskoj počelo razvijati tek nedavno, te je sukladno tome i obrazovanje ove struke u svom začetku. Prvi studij forenzike osnovan je na Sveučilištu u Splitu 2010. godine, kao odjel Sveučilišta pod nazivom „Sveučilišni studijski centar za forenzične znanosti“. Studij forenzičkih znanosti u Splitu sadrži sljedeće module:

- Istraživanje mjesta događaja IMD
- Forenzična kemija i molekularna biologija FKMB
- Forenzika i nacionalne sigurnosti FINS
- Financijsko-računovodstvena forenzika FRF

To su diplomski studiji koji traju dvije godine, odnosno četiri semestra. Diplomski studij forenzike je zamišljen kao studij različitih profila najčešće potrebnih pravosudnoj praksi. Na svaki model upisuje se ograničeni broj polaznika nakon obvezne psihološke provjere polaznika. Uvjet za upis je odgovarajući završeni preddiplomski ili diplomski sveučilišni studijski program iz područja društvenih i humanističkih znanosti medicine, biomedicine i zdravstva, biotehnologije tehničkih znanosti i prirodnih znanosti s ostvarenih najmanje 180 ECTS bodova.

Magistar forenzičnih znanosti iz područja financijsko-računovodstvene forenzike tijekom studija se teorijski i praktično priprema za analizu poslovne dokumentacije, poslovnih

⁸ SEC - Securities and Exchange Commission

⁹ IRS – Internal Revenue Service

transakcija, prepoznavanje lažiranih financijskih izvještaja, prepoznavanje utaja poreza, vrednovanje pojedinih oblika imovine i poduzeća kao cjeline, izradu revizorskih vještačenja za potrebe trgovačkih sudova (unos temeljnog kapitala, dokapitalizacija, otpremnine manjinskim dioničarima i sl.). Po završetku studiranja ovog programa kandidatu se otvara mogućnost zapošljavanja na slijedećim mjestima:

- PolICIJA;
- Porezna uprava;
- Financijska policija;
- Državna revizija;
- Privatne i javne kompanije;
- Revizorske kuće;
- Konzultantska društva.

Osim u Splitu, na Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, na Fakultetu ekonomije i turizma „Dr. Mijo Mirković“ 2011. godine uveden je kolegij „Forenzičko računovodstvo“. Kolegij je namijenjen studentima 1. godine diplomskog studija smjera Financijski menadžment. Student ima mogućnost steći teorijske osnove i metodologiju zanimanja, te uvid u povijesni pregled i nastanak forenzičkog računovodstva. Nadalje, upoznaje se s pravnom regulativom, te institucijama i organizacijama koje su uključene u otkrivanje prijevare, a kroz praktično provođenje metoda i tehnika forenzičkog računovodstva utvrđuje rane signale upozorenja na potencijalne prijevare, te način njihova otkrivanja i procesuiranja problema.

U Hrvatskoj je u istom razdoblju uveden program za stjecanje zvanja "Ovlašteni računovodstveni forenzičar" kojeg provodi Udruga hrvatskih računovođa. Program se trenutno provodi samo u Zagrebu, a cilj je omogućiti profesionalnom računovođi stjecanje općih spoznaja o širini prijevare koje se događaju kod nas i u svijetu te štetnim posljedicama koje one izazivaju. Na temelju toga polaznici razvijaju profesionalni skepticizam koji im omogućuje pravilan pristup u forenzičkim istragama. Isto tako, naučiti će najvažnije modele forenzičnog testiranja financijskih izvještaja što im omogućuje rad u praksi preventivnog djelovanja protiv prijevare, otkrivanja prijevare, detekcije rizičnih područja prijevare te rekonstrukcije otkrivene prijevare.

Program obuhvaća predavanja i vježbe u ukupnom trajanju od 90 sati, a čine ga sljedeće discipline:

1. Uvod u forenzičko računovodstvo
2. Forenzično računovodstvo složenih transakcija
3. Forenzika PDV-a
4. Forenzika novčanih tijekova
5. Kreativno računovodstvo bilance
6. Sudska vještačenja i stečajevi
7. Zaštita tržišnog natjecanja
8. Revizija i forenzika
9. Ekonomska procjena vrijednosti imovine
10. Računalna forenzika
11. Forenzika financijskih instrumenata
12. Korporativna sigurnost

Uvjeti za upis ovise o razini završenog obrazovanja i godinama iskustva u računovodstvu, reviziji ili poreznom nadzoru, a obvezno je biti članom Udruge. Isto tako potreban je dokaz o nekažnjavanju za gospodarski kriminal i za povredu kodeksa etike računovodstvene struke. Vrijednost programa iznosi 10.000,00 kuna (8.000,00 kn + PDV 25%).

2.4. Tehnike u forenzičkom računovodstvu

Analitički postupci u forenzičkom računovodstvu imaju tri primarna cilja i to pripremni, neovisni i konačni. Pripremni, odnosno preliminarni analitički postupci se koriste za otkrivanje područja visokog rizika od prijevare, njihove prirode, te vremena i stupnja potrebnih forenzičkih ispitivanja. Imaju za cilj otkriti točke mogućih nepravilnosti i suziti polje traženja. Neovisni analitički postupci se koriste za probavljanje dokaza na temelju uspoređivanja i usklađivanja podataka, te utvrđivanja vjerodostojnosti dokumentacije, knjiženja i obračuna. Konačni analitički postupci služe za donošenje zaključaka o utjecaju problematičnih transakcija na financijske izvještaje.

2.4.1. „Data mining“ tehnike u forenzičkom računovodstvu

„Data mining“ predstavlja iterativni proces¹⁰ pretraživanja između velikog broja podataka s ciljem izdvajanja korisnih, ali ranije neotkrivenih informacija o nepravilnostima. Ovim je tehnikama uz korištenje računalnog softvera moguće dubinsko ispitivanje nepravilnosti svih podataka, a ne samo uzoraka što je karakteristično za ručne tehnike.

Uobičajeni forenzički testovi koji se provode pomoću „data mining“ tehnika u otkrivanju nepravilnosti i lažiranja su forenzički testovi ulaznih i izlaznih računa koji pokazuju kad se pojavljuju anomalije kao što su (Belak, V., 2011: str. 189):

- dvostruko knjiženje istih računa
- isti brojevi računa različitih iznosa
- različiti kupci ili dobavljači, a iste adrese ili porezni broj
- identificiranje zaposlenika koji su istodobno dobavljači
- identificiranje računa koji nedostaju u redoslijedu
- identificiranje računa sa zaokruženim velikim iznosima
- identificiranje neobično velikih računa u odnosu na veličinu tvrtke
- identificiranje svih dobavljača koji su istodobno i kupci
- identificiranje transakcija s off-shore kompanijama

Takve se vrste forenzičkih istraživanja provode pomoću „data mining“ tehnika korištenjem specijaliziranih računalnih softwera koji omogućuju pretraživanje cjelokupnih skupova podataka.

U „data mining“ modelima često se koristi Benfordov zakon koji sugerira analiziranje prirodnog skupa brojeva za određivanje anomalija u knjigovodstvu i financijskim izvještajima, te se pronađene anomalije dalje detaljno ispituju. Benfordov zakon karakterizira Benfordova tvrdnja da se redoslijed znamenki u prirodnom skupu brojeva pojavljuje s određenom vjerojatnošću. Ako se utvrdi da dolazi do odstupanja to je upozorenje da su brojevi možda lažirani.

¹⁰ Iterativni proces (lat. iterare – ponoviti) – proces koji vodi prema donošenju odluke ili željenog rezultata ponavljajućim analizama. Cilj je svakim ponavljanjem željenu odluku ili rezultat približiti otkriću. Koristi se u slučaju kada odluka nije lako opoziva ili kada bi posljedice njezina ukidanja izazvale visoke troškove.

2.4.2. Analitičke tehnike u forenzičkom računovodstvu

Forenzički računovođa tijekom svog rada koristi mnoge tehnike za analizu odnosa između pojedinih stavki u financijskim izvještajima prelazeći kasnije na analizu poslovnih transakcija. Istražiteljske tehnike u forenzičkom računovodstvu su sljedeće (Belak, V., 2011: str. 198):

1. Horizontalna analiza;
2. Vertikalna analiza;
3. Usporedbe detaljnih stavki u financijskim izvještajima;
4. Analiza odnosa.

Horizontalna analiza se vrši usporedbom stavke iz tekućeg razdoblja s istim stavkama u proteklom razdoblju. Prati se nagla promjena, pad ili rast, vrijednosti pojedinih stavaka između razdoblja, te razlog takvih oscilacija. Velike oscilacije mogu navoditi forenzičara na mogućnost prijevare, te je takve stavke potrebno detaljnije pregledati. Vertikalna analiza uspoređuje postotne udjele pojedinih stavki u financijskim izvještajima. Primjerice, postotni udio rashoda u prihodu, dobiti u prihodu i sl. Usporedbe detaljnih stavki u financijskim izvještajima podrazumijevaju detaljniju usporedbu istih ili sličnih stavki u odabranom vremenskom razdoblju. Analiza odnosa u financijskim izvještajima podrazumijeva izračun i analizu pokazatelja profitabilnosti, likvidnosti, solventnosti, aktivnosti i stvaranja vrijednosti. Pokazatelji poslovanja daju mnoge informacije koje nisu na prvu vidljive u financijskim izvještajima, te pružaju kvalitetnu sliku na poslovanje subjekta. Pomoću analitičkih tehnika najčešće se istražuju manipulacije prihodima i rashodima učinjene kako bi se postiglo ujednačenje dobiti po godinama, te kako bi se skrila dobit ili gubitak.

3. Financijski izvještaji kao oblik komunikacije subjekta s okruženjem

Kvaliteta financijskih izvještaja danas je sve više rezultat ponašanja računovođa, a ne isključivo normiranih računovodstvenih načela. Povjerenje investitora u financijske izvještaje kompanija sve se više narušava zbog zamki i iskušenja u vrednovanju i objavljivanju izvještaja prema računovodstvenim politikama iz korištenih računovodstvenih standarda. Danas se sve više govori o četiri različita aksioma ili načela koja su sama po sebi očigledna, navedena su u nastavku: (Gulin, D., 2008.)

- a. nepotpuni i nekvalitetni financijski izvještaji uzrokuju neizvjesnost
- b. neizvjesnost uzrokuje rizike
- c. rizici motiviraju investitore na zahtjeve za većim stopama povrata
- d. zahtjevi za većim stopama povrata rezultiraju s većim troškovima kapitala, padom potražnje i cijena vrijednosnih papira

Usprkos pojednostavljenju navedena načela generiraju logiku o nužnoj transformaciji financijskog izvještavanja. Izostankom promjena u sadržaju, obliku i učestalosti izvještaja ostaje i dalje „plodno tlo“ manipulacije na financijskim tržištima. Kako se kontakt investitora i kompanija ostvaruje preko financijskih izvještaja, nepovjerenje u financijske izvještaje izaziva neizvjesnost i nesigurnost investitora.

3.1. Temeljni financijski izvještaji

Relevantan dio informacija za promišljeno poslovanje i upravljanje poduzećem nalazi se u financijskim izvještajima. Stoga je osnovni zadatak računovodstva prikupljanje i obrada podataka financijske prirode, te prezentiranje tako dobivenih informacija zainteresiranim korisnicima. Korisnici računovodstvenih informacija mogu biti interni i eksterni (Žager, K., 2008: str. 89). Interni korisnici su razne razine menadžmenta, te informacije i izvještaji koje zahtijevaju ovise o specifičnosti djelatnosti svakog subjekta, položaju i odgovornosti menadžmenta. Stoga one nisu propisane zakonskim propisima. S druge strane, najznačajnije eksterne korisnike podrazumijevaju sadašnji i potencijalni investitori i kreditori, te državne institucije koji imaju drukčije informacijske zahtjeve. Kako bi izvještaji bili pouzdani i međusobno usporedivi propisana su pravila i norme po kojima se izvještaji moraju sastavljati.

Financijski izvještaji predstavljaju završnu fazu računovodstvenog procesuiranja podataka i pojavljuju se kao nosioci računovodstvenih informacija. Cilj financijskog izvještavanja je informiranje zainteresiranih korisnika o financijskom položaju poduzeća i o uspješnosti poslovanja (Žager, K., 2008: str. 52). Informiranje korisnika podrazumijeva prikaz svih relevantnih i istodobno pouzdanih informacija u obliku i sadržaju prepoznatljivom i razumljivom zainteresiranim stranama. Takve se informacije nalaze u temeljnim financijskim izvještajima, a čine ih sljedeći:

- Bilanca (Izvještaj o financijskom položaju)
- Račun dobiti i gubitka (Izvještaj o sveobuhvatnoj dobiti)
- Izvještaj o novčanom toku
- Izvještaj o promjenama kapitala
- Bilješke uz financijske izvještaje.

Izvještaji su međusobno povezani i upućuju jedni na druge. Određeni su izvještaji statičkog karaktera, primjerice bilanca, jer prikazuju stanje subjekta u određenoj vremenskoj točki, a drugi su dinamičkog, primjerice račun dobiti i gubitka, te prikazuju promjene ekonomskih kategorija u određenom razdoblju. Svrha bilješka uz financijske izvještaje je da detaljnije objasne pojedine pozicije financijskih izvještaja. Promatrani zajedno, izvještaji pokazuju stvarno stanje nekog subjekta temeljem kojeg je moguće donositi adekvatne poslovne odluke.

3.1.1. Bilanca – Izvještaj o financijskom položaju

Bilanca prikazuje financijski položaj subjekta, odnosno stanje i međuodnos njezinih elemenata: aktive (imovine) i pasive (obveze i kapital) na određeni dan, te služi kao podloga za ocjenu sigurnosti poslovanja. Imovina je resurs koji je pod kontrolom subjekta, proizlazi iz prošlih događaja, a od nje se očekuju buduće ekonomske koristi. Obveze su postojeći dugovi poduzeća proizašli iz prošlih događaja za čije se podmirenje očekuje smanjenje resursa koji utjelovljuju ekonomske koristi. Kapital, odnosno glavnica je ostatak imovine nakon odbitka svih obveza subjekta. Temeljem toga, bilanca se definira kao financijski izvještaj koji sistematizirano prikazuje stanje imovine, obveza i kapitala u određenom vremenskom trenutku (Žager, K., 2008: str. 53).

Bilanca predstavlja dvostruki prikaz imovine: jedanput prema pojavnom obliku i drugi put prema podrijetlu, odnosno vlasničkoj pripadnosti te imovine (Žager, K., 2008: str. 53).

Tijekom razmatranja važna je struktura pojedinih elemenata, te njihova međusobna povezanost i uvjetovanost. Kako bi se uspješno proučio financijski položaj subjekta potrebno je poznavati osnovne bilančne kategorije i problematiku njihova priznavanja i mjerenja.

Vrednovanje, odnosno procjena pozicija financijskih izvještaja je temeljno pitanje računovodstvenih politika i jedno od najsofisticiranijih pitanja i problema računovodstva, koje su plodno tlo manipulacija. Prema Međunarodnim standardima financijskog izvještavanja osnove za mjerenje pozicija financijskih izvještaja su sljedeće (Žager, K., 2008: str. 62):

- a. povijesni trošak (trošak nabave)
- b. tekući trošak
- c. ostvariva (utrživa) vrijednost
- d. sadašnja vrijednost.

Primjena različitih metoda procjene rezultirati će različitim vrijednostima osnovnih elemenata bilance. Stoga prilikom ocjene financijskog položaja subjekta treba voditi računa koje su računovodstvene metode i postupci korišteni i kakav je njihov utjecaj na iskazivanje vrijednosti osnovnih elemenata financijskih izvještaja u obračunskom razdoblju.

Računovodstvena načela koja se koriste prilikom sastavljanja bilance su sljedeća:

- načelo nabavne vrijednosti (troška nabave)
- načelo opreznosti
- načelo dosljednosti.

Načelo nabavne vrijednosti polazno je računovodstveno načelo u utvrđivanju vrijednosti pozicija bilance. Zahtijeva da se vrednovanje imovinskih pozicija treba temeljiti na nabavnoj vrijednosti, odnosno trošku nabave kojeg čine svi troškovi koji neminovno nastaju prilikom stjecanja nekog oblika imovine. Načelo opreznosti, međutim, zahtijeva da se u uvjetima neizvjesnosti poslovanja dobiti ne precjenjuju, a gubici ne podcjenjuju. Temeljem ovog načela potrebno je imovinu procjenjivati po trošku nabave ili neto prodajnoj vrijednosti ovisno o tome koja je niža. Načelo dosljednosti zahtijeva da se jednom izabrana računovodstvena politika dosljedno primjenjuje. Korektnom primjenom načela postići će se pouzdana i kvalitetna podloga za donošenje odluka o poslovanju subjekta, te istinito i fer prikazivanje financijskog položaja.

3.1.2. Račun dobiti i gubitka – Izvještaj o sveobuhvatnoj dobiti

Račun dobiti i gubitka prikazuje uspješnost poslovanja subjekta u određenom obračunskom razdoblju. Osnovni elementi izvještaja o dobiti su prihodi i rashodi, te njihova razlika – dobit ili gubitak. Račun dobiti i gubitka se definira kao financijski izvještaj koji prikazuje koliko je prihoda i rashoda ostvareno u određenom vremenu te kolika je ostvarena dobit, odnosno gubitak (Žager, K., 2008: str. 67). Prihodi predstavljaju povećanje ekonomske koristi tijekom obračunskog razdoblja u obliku priljeva ili povećanja sredstava ili smanjenja obveza, što ima kao posljedicu povećanje kapitala. Rashodi, s druge strane, predstavljaju smanjenje ekonomske koristi kroz obračunsko razdoblje u obliku odljeva ili iscrpljenja sredstava, što za posljedicu ima smanjenje kapitala. Temeljem navedenog proizlazi da prihodi nastaju kao posljedica povećanja imovine ili smanjenja obveza, dok su rashodi posljedica smanjenja imovine i povećanja obveza.

Financijski rezultat se utvrđuje na kraju obračunskog razdoblja, a njegova realnost ovisi o realnosti procjene pozicija bilance. Obračunski sustav hrvatskih poslovnih subjekata počiva na Međunarodnim standardima financijskog izvještavanja koji u kontekstu priznavanja i mjerenja prihoda i rashoda posebno ističu primjenu sljedećih pretpostavki i načela (Žager, K., 2008: str. 75):

- pretpostavka nastanka događaja
- načelo iskazivanja po bruto osnovi
- načelo sučeljavanja prihoda i rashoda
- načelo opreznosti

Prema pretpostavci nastanka događaja, prihodi i rashodi se utvrđuju prema nastanku događaja, odnosno priznaju se kada su zarađeni, kad je poslovni događaj nastao, a ne kada su naplaćeni (kada je novac od njihove prodaje primljen) i unosi se u financijske izvještaje razdoblja na koje se odnose. Prihodi se priznaju kada su stvarno izvjesni, dok se rashodi priznaju i kada su mogući (načelo opreznosti). Načelo iskazivanja po bruto osnovi zahtijeva da se zbog stvaranja kvalitetnije informacijske podloge posebno iskazuju prihodi, a posebno rashodi. Sljedeće načelo, načelo sučeljavanja prihoda i rashoda zahtijeva da se prihodima suprotstave samo pripadajući rashodi.

Rashod predstavlja vrijednost uloga u neki poslovni pothvat, a prihod vrijednost koja se iz tog pothvata ostvaruje, te njihova razlika, odnosno razlika između uloženog i ostvarenog predstavlja određenu dobit ili gubitak. Prihodi i rashodi vezani su uz realizaciju, odnosno prodaju gotovih proizvoda, te je vrijednost prihoda prodajna (fakturirana) bruto vrijednost, a vrijednost rashoda su troškovi nastali prilikom nabave imovine. Ako je subjekt ostvario više od uloženog, odnosno prihodi su veći od rashoda, tada je ostvaren pozitivan financijski rezultat – dobit, i obrnuto: ako su rashodi veći od prihoda, subjekt ostvaruje negativan financijski rezultat, odnosno posluje s gubitkom. Iz ostvarenog pozitivnog financijskog rezultata dio se odvaja za porez, a ostatak predstavlja neto dobit, koja pripada subjektu koji dalje odlučuje o njezinoj raspodjeli. U pravilu se dijeli na tri djela: na rezerve, na dio koji pripada vlasnicima kao naknada za uloženi kapital i na dio koji se zadržava u poduzeću, tj. na zadržanu dobit (Žager, K., 2008: str. 70).

3.1.3. Izvještaj o novčanom toku

Novac je sastavni dio imovine poduzeća, te je njegovo kretanje prikazano u izvještaju o novčanom toku. Ono prikazuje izvore i uporabu novca, te omogućuje utvrđivanje viška raspoloživih, odnosno manjka nedovoljnih novčanih sredstava. Izvještaj o novčanom toku daje prikaz priljeva i odljeva novca i novčanih ekvivalenata u jednom obračunskom razdoblju (Vuk, J., 2013: str. 193). Iz izvještaja o novčanom toku može se saznati na koji način subjekt stvara novac i kako ga troši, što nije moguće iz podataka iz drugih financijskih izvještaja.

Izvještaj o novčanom toku je osnova za procjenu sposobnosti društva da ostvari neto (čisti) novčani tok, a također služi pri utvrđivanju likvidnosti i solventnosti društva. Neto novčani tok predstavlja razliku između primitaka i izdataka novca i novčanih ekvivalenata u određenom razdoblju. Novčani primitci su novac i novčani ekvivalenti koji pritječu u društvo – priljevi, a novčani izdatci predstavljaju isplate novca – odljevi. Pojam novac koristi se kao zajednički naziv za sva novčana sredstva koja se nalaze na transakcijskim računima subjekta, u blagajni društva te za depozite po viđenju. Novčani ekvivalenti su kratkoročna visoko likvidna ulaganja koja se mogu brzo (u roku kraćem od tri mjeseca od datuma sastavljanja bilance) konvertirati u novac i koja su podložna beznačajnom riziku promjene vrijednosti.

Osnovna razlika između bilance, računa dobiti i gubitka, te izvještaja o novčanom toku je vremenski nesklad koji se pojavljuje između primitaka i prihoda te izdataka i rashoda jer nije

svaki primitak prihod kao što ni svaki izdatak nije rashod. Bilanca i račun dobitka i gubitka sastavljaju se na obračunskoj podlozi s obzirom na činjenicu da su prihodi i rashodi obračunske kategorije nastale prema načelu nastanka događaja, a izvještaj o novčanom toku sastavlja se na temelju podataka o primitcima i izdancima novca i novčanih ekvivalenata (temelji se na načelu blagajne).

Primici i izdaci se razvrstavaju u tri osnovne aktivnosti:

- poslovne
- investicijske
- financijske

Poslovne aktivnosti su najznačajnije aktivnosti poslovnog subjekta jer proizlaze iz osnovne djelatnosti društva, a istodobno osiguravaju novčana sredstva za održavanje i unaprjeđenje poslovanja. Primjer takvih aktivnosti su primici od prodaje robe i usluga, primici od provizija i drugih naknada, primici od osiguravajućih društava, te izdaci dobavljačima, zaposlenicima, izdaci za porez na dobit, premije osiguranja i sl. Očekuje se da će subjekt najviše novca ostvariti na osnovi poslovnih aktivnosti, jer je to ključni pokazatelj uspješnosti poslovanja, a ako nije tako potrebno je ispitati uzroke i posljedice takvog stanja.

Investicijske aktivnosti poduzetnika vezane su uz promjene na dugotrajnoj imovini, odnosno za njezino stjecanje i otuđivanje. Podrazumijeva primitke od prodaje nekretnina, opreme, postrojenja, i druge materijalne i nematerijalne imovine, primitke od povrata danih kredita, prodaje dionica i obveznica, te izdatke za nabavu nekretnina, opreme i druge materijalne i nematerijalne imovine, izdatke na osnovi kredita i za kupovinu dionica ili obveznica drugih subjekata. U slučaju da subjekt iskazuje značajne novčane primitke od prodaje dugotrajne imovine, a istodobno ne nastaju novčani izdaci za nabavu novih sredstava, može se zaključiti da rasprodaje svoju imovinu te da je ubrzo gotov s poslovanjem.

Financijske aktivnosti su sve aktivnosti subjekta vezane uz financiranje poslovanja, odnosno koje imaju za posljedicu promjenu strukture i sastava kapitala, te njegova zaduživanja. Najčešće financijske aktivnosti su primici o emisije dionica, obveznica i drugih vrijednosnih papira, primici od primljenih kredita, te izdaci za otkup vlastitih dionica, izdaci za dividende, kamate, te na osnovi otplate kredita i sl.

3.1.4. Izvještaj o promjenama kapitala

Izvještaj o promjenama kapitala pokazuje promjene koje su se dogodile na kapitalu između dva obračunska razdoblja. Prema MRS-u 1¹¹ u ovom se izvještaju posebno moraju iskazati sljedeće pozicije (Žager, K., 2008: str. 87):

- a. dobit ili gubitak razdoblja
- b. sve stavke prihoda ili rashoda, dobitaka ili gubitaka koje prema zahtjevima drugih standarda treba direktno priznati u kapital te njihov ukupni iznos
- c. učinak promjena računovodstvenih politika i ispravke temeljnih pogrešaka
- d. dodatna ulaganja vlasnika i visina izglasanih dividendi
- e. iznos zadržane dobiti ili prenesenog gubitka na početku i na kraju razdoblja, te promjene unutar tog razdoblja
- f. usklađenja (promjene) svake druge pozicije kapitala, kao npr. premije na dionice i rezerve na početku i na kraju razdoblja uz posebno, pojedinačno prikazivanje takvih promjena

Najznačajnija promjena u kapitalu, uglavnom, proizlazi iz zadržane dobiti. Iznos zadržane dobiti se povećava sa stvaranjem dobiti, a smanjuje se za iznos ostvarenog gubitka, te za iznos dividendi. Cilj ovog izvještaja je prikazati promjene na računu kapitala koje proizlaze iz zadržane dobiti, te zadržava bit vlasničkog odnosa odražavajući interese ulagača, vlasnika i samog društva.

3.1.5. Bilješke uz financijske izvještaje

Bilješke su sastavni dio godišnjih financijskih izvješća. Sastavljaju ih poduzetnici obveznici primjene Zakona o računovodstvu bez obzira na veličinu subjekta (veliki, srednji i mali). Temeljna zadaća bilješka je detaljnije objasniti pojedine pozicije financijskih izvještaja. Bilješke uz financijske izvještaje dodatno pojašnjavaju strukturu, vrijednost i obilježja nekih pozicija u temeljnim financijskim izvještajima (Žager, K., 2008: str. 89). Trebaju sadržavati sve one informacije koje se direktno ne vide u temeljnim izvještajima, a relevantne su za njihovo razumijevanje i ocjenu poslovanja. Sastavljanje i prezentiranje dodatnih informacija u formi bilješki pridonosi kvaliteti i upotrebljivosti računovodstvenih informacija.

¹¹ Međunarodni računovodstveni standard 1 http://srr-fbih.org/msfi_mrs/1_mrs_1.htm

3.2. Cilj financijskih izvještaja

Računovodstvene informacije se obradom i sastavljanjem pojavljuju u formi financijskih izvještaja koji su zatim usmjereni različitim korisnicima, odnosno donosiocima odluka. Prema Međunarodnim standardima financijskog izvještavanja osnovni cilj financijskih izvještaja je pružiti informacije o financijskom položaju, uspješnosti poslovanja i promjenama financijskog položaja subjekta, što je korisno širokom krugu korisnika u donošenju ekonomskih odluka (Žager, L., 2008: str. 180). Financijski izvještaji za tu svrhu udovoljavaju uobičajenim potrebama većine korisnika.

Financijski izvještaji, prema tome, imaju za cilj pružiti financijske informacije koje imaju značajnu ulogu za investitore prilikom donošenja odluke o investiranju. Informacije moraju biti razumljive svima, pa i onima koji nemaju stručno ekonomsko znanje. Nadalje, cilj im je da pružaju informacije koje se odnose na buduće novčane primitke od dividendi, kamata, te prihoda vezanih uz prodaju ili dospijeće vrijednosnih papira i kredita. Sljedeći cilj podrazumijeva pripremu i prezentiranje financijskih informacija koje su nužne za ostvarenje prethodno navedenih temeljnih ciljeva, a to su informacije o financijskom položaju subjekta, odnosno njegovoj imovini, obvezama i kapitalu, informacije o uspješnosti poslovanja poduzeća tijekom određenog vremenskog razdoblja te dodatna objašnjenja i interpretacija navedenih informacija.

Ostvarenje tih ciljeva je omogućeno sastavljanjem odgovarajućih izvještaja, a nijedan cilj se ne može ostvariti razmatranjem samo jednog financijskog izvještaja, već ih je potrebno razmatrati kao dijelove jedinstvene cjeline. Bez utvrđene objektivnosti i realnosti financijskih izvještaja (mišljenje revizora) ne može se govoriti o pravom ostvarenju ciljeva financijskog izvještavanja.

3.3. Korisnici financijskih izvještaja

Računovodstvo mora osigurati korisnicima različite informacije koje su im potrebne za različite namjene, a prije svega za donošenje odluka i upravljanje entitetom. Ciljevi različitih interesnih skupina mogu biti međusobno konfliktni i suprotstavljeni zbog čega se i stvorila potreba za njihovom koordinacijom. Korisnici se najčešće dijele u dvije skupine (Tušek, B., 2010):

- Interni (unutarnji) korisnici
- Eksterni (vanjski) korisnici

Najznačajniji interni korisnik financijskih izvještaja je menadžment, koji postavlja zahtjeve računovodstvu za informacijama koje su potrebne pri planiranju i kontroli kao temeljnim funkcijama menadžmenta. Menadžment je zainteresiran za sve kategorije informacija iz financijskih izvještaja, s obzirom da mora osigurati rast i razvoj entiteta kao njegovu ekonomsku nužnost, naknadu vlasnicima (dividende), kreditorima i investitorima (kamate), adekvatne plaće zaposlenima, porezna davanja državi i sl. Informacije sadržane u financijskim izvještajima potrebne su i zaposlenima te njihovim sindikatima za ocjenu stabilnosti i profitabilnosti poslodavca.

U eksterne korisnike ubrajaju se sadašnji i potencijalni investitori i kreditori, dobavljači i ostali vjerovnici, kupci, državni organi te javnost. Vlasnici i ostali investitori zainteresirani su, prije svega, za objektivne i realne informacije koje pružaju uvid u poslovanje poduzeća i sigurnost ulaganja. Oni su zainteresirani za sadašnje stanje svog kapitala kao i informacije na osnovu kojih mogu predvidjeti poslovanje poduzeća u budućnosti. Kreditori su zainteresirani za informacije koje im omogućuju donošenje odluke o tome da li i pod kojim uvjetima odobriti kredit. Zato njih ponajprije zanima solventnost poduzeća i sve ostale informacije koje ukazuju na sposobnost dužnika da vrati dug po njegovu dospeljeću. Dobavljači i ostali vjerovnici zainteresirani su za informaciju koja im omogućuje da odrede hoće li iznosi koji im se duguju biti pravodobno plaćeni. Kupce zanimaju fer i istinite informacije o nastavku poslovanja poduzeća, tj. o kontinuitetu njegove ponude, što je naročito izraženo u slučaju dugogodišnje poslovne suradnje. Za državne organe su, u prvom redu, značajne informacije koje se odnose na ostvarivanje porezne politike, a to znači visina ostvarene dobiti. Također su joj potrebne informacije o alokaciji resursa na razini države, te ostale informacije značajne za državu (statistika nacionalnog dohotka i slične statistike). Za financijske izvještaje entiteta zanima se i cjelokupno društvo, tj. javnost jer poslovni subjekti utječu na pojedince u javnosti na različite načine.

Bez informacija sadržanih u financijskim izvještajima, navedene skupine ne bi mogle donositi racionalne poslovne odluke. Stoga, treba voditi računa o specifičnim potrebama i zahtjevima za informacijama pojedinih korisnika. Objavljeni financijski izvještaji predstavljaju značajan

financijski potencijal, a nerazumijevanje istih je veliki problem koji može rezultirati pogrešnim poslovnim odlukama koje dalje mogu rezultirati velikim gubicima.

3.4. Kvalitetno financijsko izvještavanje

Kvalitetno financijsko izvještavanje razmatra se u kontekstu kvalitete računovodstvenih informacija. Kvaliteta računovodstvenih informacija razmatra se na dvije razine – primarnoj i sekundarnoj kvaliteti (Žager, L., 2008: str. 181). Na razini primarne kvalitete informacija je korisna u procesu poslovnog odlučivanja ako je relevantna i pouzdana. Relevantna informacija je ona informacija koja ima vrijednost predviđanja i povratne veze te ona koja je pravodobna, dok je pouzdana informacija dokaziva, objektivna i istinita. Na razini sekundarne kvalitete informacija je korisna u procesu poslovnog odlučivanja, ako je zadovoljen uvjet usporedivosti (vremenska i prostorna) i konzistentnosti. Uvjet konzistentnosti je povezan za uvjetom vremenske usporedivosti, te podrazumijeva dosljednu primjenu usvojenih postupaka i modela u bilježenju poslovnih promjena i sastavljanju financijskih izvještaja.

Prema Međunarodnim standardima financijskog izvještavanja kvalitativna obilježja su značajke koje informaciju predočenu u financijskim izvještajima čine upotrebljivom za korisnike (Žager, L., 2008: str. 182). Glavna kvalitativna obilježja financijskog izvještavanja su sljedeća:

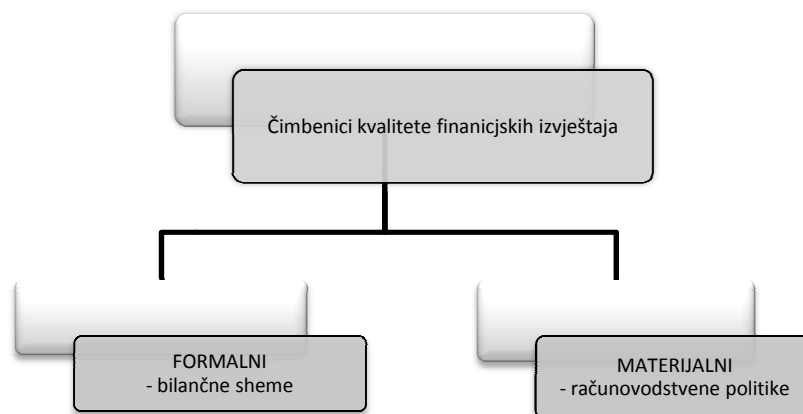
- razumljivost
- važnost
- pouzdanost
- usporedivost

Razumljivost pretpostavlja da su financijski izvještaji sastavljeni na način koji je razumljiv korisnicima. Važnost podrazumijeva korisnost informacija sadržanih u financijskim izvještajima prilikom donošenja poslovnih odluka. Vezano s time javlja se značajnost koja nalaže da izostavljanje ili krivo prikazivanje informacija može utjecati na ekonomske odluke korisnika donesene na temelju financijskih izvještaja. U kontekstu pouzdanosti informacija postavljaju se zahtjevi vjernog predočavanja, orijentiranosti na bit u odnosu na formu, neutralnosti, opreznosti i potpunosti, a usporedivost se sagledava sa vremenskom i prostornog stajališta.

Uz kvalitativna obilježja financijskog izvještavanja važna su i ograničenja važnosti i pouzdanosti informacija. Kao bitni zahtjevi ističu se: pravodobnost (brzina izvještavanja smanjuje pouzdanost), ravnoteža između troškova i koristi (korist proizašla iz uporabe nove informacije mora biti veća od troškova pripreme te informacije) i ravnoteža između kvalitativnih obilježja (Žager, L., 2008: str. 182). Uz navedeno, veoma je važno sagledati istinito i fer gledište, odnosno fer prikazivanje. Financijski se izvještaji često opisuju kao da predočuju istinito i fer gledište ili kao da fer predočuju financijski položaj, uspješnost i promjene u financijskom položaju poduzeća (MSFI).

Odabirom računovodstvene politike, također, se može svjesno utjecati na vrijednost pozicija financijskih izvještaja, a time automatski i na njihovu kvalitetu. Kako su financijski izvještaji nositelji informacija, tako je kvaliteta financijskih izvještaja određena kvalitetom informacija koje su u njima sadržane.

Slika 1. Čimbenici kvalitete financijskih izvještaja

Izvor: vlastita izrada prema: Žager, K., Mamić Sačer, I., Sever, S., Žager, L. (2008): *Analiza financijskih izvještaja*, Masmedia, Zagreb, str. 123

Kvalitetu je potrebno razmatrati s formalnog i materijalnog stajališta. S formalnog stajališta govori se o prednostima i nedostacima određenih bilančnih shema, dok je s materijalnog stajališta razmatranja ključni čimbenik računovodstvena politika. Formalni sadržaj financijskih izvještaja vezan je uz samu formu izvještaja koja najčešće proizlazi iz predloženih ili propisanih bilančnih shema. Materijalni sadržaj određuje vrijednost pozicija prethodno određenih bilančnim shemama i primarno je vezan uz pojam procjene i računovodstvene politike (Žager, K., 2008: str. 123). Temeljem toga moguće je doći do zaključka da računovodstvene politike čine temeljnu komponentu kvalitete financijskih izvještaja.

Kao finalni proizvod računovodstvenog procesiranja podataka, financijski se izvještaji sastavljaju uporabom raznih metoda i postupaka koji utječu na iskazivanje vrijednosti pozicija financijskih izvještaja. Izbor određenih metoda i postupaka je područje djelovanja računovodstvenih politika, a kakav će utjecaj imati na vrijednosti ovisi o sljedećim čimbenicima (Žager, K., 2008: str. 124):

- udjelu određene pozicije u ukupnoj strukturi imovine, obveza, prihoda ili rashoda;
- osnovnim obilježjima izabrane metode (promatrane u oporunitetu s neizabranim metodama);
- promatranom odnosno obuhvaćenom vremenskom razdoblju i ostalim čimbenicima.

Čimbenik udjela određene pozicije u ukupnoj strukturi šire kategorije upućuje na potvrdu teze da ne postoji jedinstvena lista računovodstvenih politika jednako značajnih za sve subjekte. Dakle, postoji problem prilikom odabira važnih računovodstvenih politika koje utječu na financijski položaj i uspješnost poslovanja pojedinog subjekta. Najznačajnija područja primjene računovodstvene politike su sljedeća (Žager, K., 2008: str. 124):

- dugotrajna imovina i amortizacija
- zalihe
- dugoročna rezerviranja
- priznavanje prihoda i otpisa potraživanja.

Ovo su područja na kojima je najviše zamijećena primjena računovodstvenih politika kod nas. Ovisno o vrsti djelatnosti i specifičnosti poslovanja postoje i mnoga druga područja primjene kojima se može utjecati na financijski položaj i uspješnost poslovanja.

U kontekstu kvalitete financijskih izvještaja značajno mjesto ima revizija kojoj je glavna uloga ispitati i ocijeniti objektivnost i realnost financijskih izvještaja, odnosno osigurati pouzdanost financijskih izvještaja za različite korisnike. Uz reviziju za potrebe razumijevanja i uporabe financijskih informacija dobro je napraviti analizu financijskih izvještaja koja daje jasniju sliku o poslovanju subjekta. Time revizija i analiza financijskih izvještaja pridonose zadovoljenju ciljeva, te utječe na kvalitetu financijskog izvještavanja.

4. Manipulativno financijsko izvještavanje

Kreativno računovodstvo je u načelu trebalo omogućiti realni i objektivni prikaz stvarnog financijskog stanja i rezultata poslovanja subjekta prema tekućim vrijednostima imovine, obveza i kapitala pored njihove povijesne vrijednosti. Temeljem toga u primjenu računovodstvenih postupaka uvedena je fleksibilnost utemeljena na primjeni instituta fer vrijednosti i različitih modela procjene. Primjena „fer vrijednosti“ u velikom broju računovodstvenih standarda dovodi do dojma poticanja manipulacije u financijskim izvještajima. Tome su pridonijeli kompleksni, nejasni i ponekad vrlo složeni računovodstveni standardi kojima nedostaje objašnjenja iz prakse. U praksi je danas kreativno računovodstvo postalo sinonim za manipulativno računovodstvo.

4.1. Pojam računovodstvene manipulacije – Kreativno računovodstvo

Manipulacija se može definirati kao nastojanje da se raspoloživim, dopuštenim ili nedopuštenim sredstvima dođe do brze i lake zarade. Prema Gulinu, u suvremenom poslovanju manipulacija se dijeli na sljedeće dvije vrste:

1. Manipulacija na financijskim tržištima – burzovna manipulacija
2. Manipulacija sa financijskim izvještajima – računovodstvena manipulacija

U ovom će se radu važnost prinijeti računovodstvenoj manipulaciji, odnosno manipulaciji sa financijskim izvješćima, posebno zaradama.

Pod manipulacijom često se podrazumijeva ilegalna operacija, no to nije u pravilu tako. Zakonodavstva pojedinih zemalja putem različitih zakona i standarda definiraju što se podrazumijeva ilegalnom manipulacijom. U zakonskom definiranju financijskih manipulacija i njihovoj zabrani prednjači SAD sa svojom Komisijom za vrijednosne papire (SEC), dok zemlje EU nastoje zakonski ograničiti pojedine manipulacije na financijskim tržištima putem amandmana na Direktive EU.

Manipulativno računovodstvo poistovjećuje se sa kreativnim računovodstvom, koji je u začetnoj zamisli trebao predstavljati način fleksibilnosti u primjeni računovodstvenih postupaka kako bi se realno i objektivno prikazalo stvarno financijsko stanje subjekta no prešlo je u „domišljatu uporabu računovodstvenih brojeva“ (Belak, V., 2011: 142).

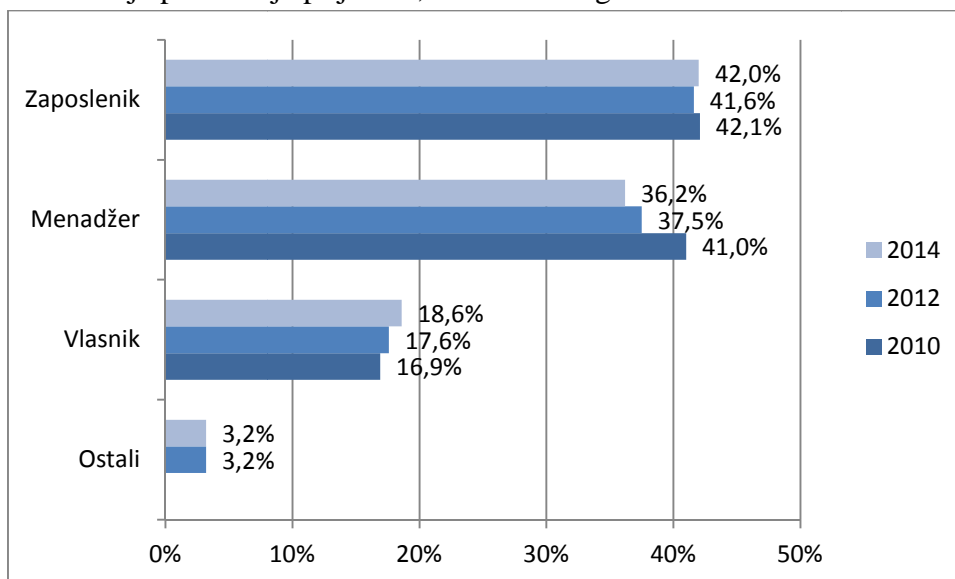
Autori definiraju „kreativno računovodstvo“ na različite načine, no O'Reganova definicija ga subjektivno najbolje objašnjava. Prema njemu kreativno računovodstvo je „uporaba i zlouporaba računovodstvenih tehnika i načela da bi se prikazali financijski rezultati koji, namjerno, odstupaju od istinitog i fer prikaza“. Glavne karakteristike kreativnog računovodstva su sljedeće (Belak, V., 2011:143):

- a. Prilagođavanje financijskih izvještaja da bi se dobila slika po želji subjekta koji izvještava;
- b. Koriste se legalne mogućnosti izbora fleksibilnih računovodstvenih metoda, postupaka i procjena;
- c. Koriste se rubne i nategnute mogućnosti iskazivanja događaja kao i nejasna područja računovodstvenih standarda koji otežavaju kontrolu i reviziju;
- d. Ističe se značaj informacija koje pogoduju izvještajnom subjektu, a umanjuje i skriva značaj informacija koje mu ne pogoduju;
- e. Primjenjuju se i mnoge zlouporabe koje značajno prekoračuju zakonske okvire i prelaze u kriminal koji se teško otkriva.

Iako se na kreativno računovodstvo gleda kao na radnju koja se odvija izvan regulatornih okvira, ona je moguća i unutar istih i to u područjima gdje su pravila nejasna, neprecizna ili dopuštaju preveliku slobodu odstupanja. Kad kreativno računovodstvo krene izvan regulatornih okvira onda su mogućnosti manipulacija beskonačne.

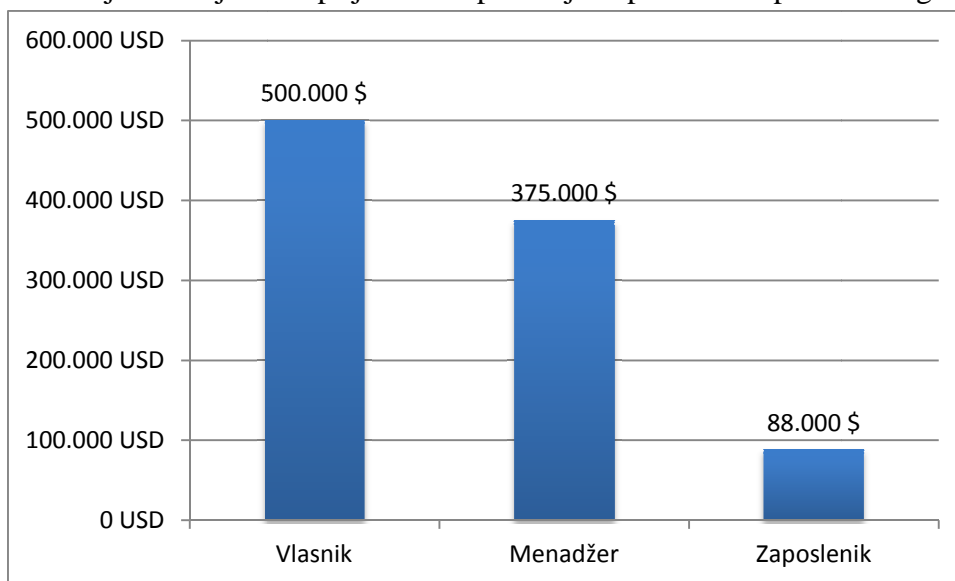
Kreativnom računovodstvu se posvećuje sve veća pozornost radi čestih političkih i ekonomskih skandala izazvanih prezentacijom nepouzdanih financijskih izvještaja (najpoznatiji primjeri iz prakse su Grčka, Enron, te mnogi drugi). Iako su prijevare sa financijskim izvještajima rjeđe u odnosu na ostale prijevare (u 2014. godini prijevare sa financijskim izvještajima čine tek 9% svih prijevara), posljedice i troškovi su mnogo veći (u 2014. godini prosječni gubici iznose milijardu dolara što je znatno manje u odnosu na 2010. godinu kada su iznosili 4,1 milijardu dolara). Takvi skandali oštećuju investitore za višemilijunske iznose, a prosječan broj mjeseci potrebnih za otkrivanje prijevare je 24 mjeseca (podatak za 2014. godinu), što je manje za 3 mjeseca u odnosu na 2010. godinu.

Grafikon 1. Pozicija počinitelja prijevара, 2010.-2014. godine

Izvor: vlastita izrada prema podacima preuzetih iz: ACFE (Association of Certified Fraud Examiners): Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse, 2014.

Grafikon 2. Prosječna vrijednost prijevare na području zapadne Europe u 2014. godini

Izvor: vlastita izrada prema podacima preuzetih iz: ACFE (Association of Certified Fraud Examiners): Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse, 2014.

Počinitelji prijevара su najčešće zaposlenici (42% u 2014. godini), te menadžeri (36,2% u 2014. godini). Iako investitori, odnosno vlasnici rjeđe sudjeluju u prijevара (18,6%) za sobom povlače veći gubitak za entitet koji u prosjeku iznosi 500.000 dolara (2014. godina), te je potrebno duže vrijeme za njihovo otkrivanje.

4.2. Ciljevi manipulacije s financijskim izvještajima

Entiteti koji kotiraju na burzama i samim time imaju eksternu reviziju dužni su prema računovodstvenim standardima usvojiti i objaviti računovodstvene politike, odnosno načela, metode i postupke koje će koristiti prilikom izrade i objavljivanja financijskih izvještaja. Dionička društva predstavljaju udruženje interesnih skupina, te izbor alternativnih računovodstvenih politika može biti sredstvo postizanja nekih kratkoročnih ciljeva (primjerice dioničari mogu zahtijevati veći prikaz dobiti na temelju koje će im biti isplaćene dividende, menadžmentu će biti cilj visoka dobit temeljem koje mogu ostvariti bonus, ili pak mogu podcijeniti dobit ili prikazati gubitak kako bi izbjegli troškove poreza i sl). Ciljevi interesnih skupina isto tako mogu biti konfliktni (dioničari nastoje maksimizirati dividende, a menadžment zadržanu dobit) što je dodatni poticaj razvoju računovodstvenih politika društva kao dijela ukupne poslovne politike. Računovodstvene metode kojima se kratkoročno precjenjuje i podcjenjuje imovina ili obveze mogu kratkoročno ispuniti ciljeve jedne od konfliktnih skupina. Dugoročno se efekti primjene različitih metoda izjednačavaju. Radi konflikata interesa s računovodstvene strane, promatraju se efekti alternativnih računovodstvenih politika kojima se postižu kratkoročni ciljevi pojedinih skupina.

4.3. Razlozi i motivi manipulacije s financijskim izvještajima

Priprema financijskih izvještaja, te objavljivanje računovodstvenih informacija su uobičajene aktivnosti menadžmenta koje, u cilju zaštite investitora, podliježu eksternoj reviziji. Između manipulacija menadžmenta putem primjene odabranih alternativnih računovodstvenih politika (legalne računovodstvene manipulacije) i manipulacije kojima se nastoje prevariti investitori (ilegalne računovodstvene manipulacije) tanka je linija razgraničenja. Glavni motivi primjene kreativnog računovodstva su sljedeći (Belak, V., 2011: 144):

- a. Korištenje fleksibilnosti unutar računovodstvenih regulatornih okvira za kreiranje istinitog i fer prikaza o izvještajnom subjektu;
- b. Korištenje fleksibilnosti unutar računovodstvenih regulatornih okvira za kreiranje prikaza koji odgovaraju izvještajnom subjektu;
- c. Korištenje fleksibilnosti unutar, a često i na granici regulatornih računovodstvenih okvira za stvaranje što povoljnije slike o izvještajnom subjektu;
- d. Prekoračenje regulatornih računovodstvenih okvira radi stvaranja lažne slike o izvještajnom subjektu.

Kreiranje istinitog i fer prikaza u financijskim izvještajima je osnovna namjena kreativnog računovodstva te se kao takva potiče (pozitivna strana kreativnog računovodstva). Sljedeći motivi (b i c) mogu biti upitni, često i na granici regulatornih računovodstvenih okvira u odnosu na teorijsku i praktičnu primjenu istinitog i fer prikaza, ali se ne mogu osporiti jer su u zakonski dopuštenim granicama gdje su propisi dvojbeni, nejasni, fleksibilni u procjenama te se mogu različito tumačiti. Primjer toga može biti korištenje različitih metoda procjene koje mogu bitno utjecati na računovodstvene prikaze u financijskim izvještajima. Kreativno računovodstvo se ovdje često koristi u pogledu priznavanja prihoda, rezerviranja, vremenskih razgraničenja, otpisa potraživanja i zaliha, revalorizaciji dugotrajne imovine i slično. Posljednji motiv prelazi granicu regulatornih računovodstvenih okvira jer služi stvaranju lažne slike o subjektu te pripada kriminalnom području primjene kreativnog računovodstva. U tome području ima naivnih računovodstvenih postupaka koji se lako otkriju, ali i vrlo kompliciranih postupaka koje je teško otkriti i dokazati, a najčešće se otkrivaju tek kada dođe do potpunog sloma u poslovanju.

Stvaranje što povoljnije slike o izvještajnom subjektu ima jake motive kod menadžmenta, te menadžment radi brojnih razloga nastoji prikazati dobro i stabilno poslovanje sa uzlaznim trendovima poslovnih rezultata. Najčešći razlozi za manipulacije s financijskim izvještajima su sljedeći (Gulin, D., 2008.):

- a. Smanjenje fiskalnih i regulatornih opterećenja – kompanije imaju za cilj smanjenje izvještajnog rezultata zbog manjih poreza, te koriste one računovodstvene politike kojima će kratkoročno postići taj cilj;
- b. Težnja za što jeftinijim povećanjem kapitala – nastoji se prezentirati što bolja financijska situacija tako da se iskaže što niža zaduženost zbog: zaduživanja kod banaka uz povoljnije uvjete podizanja kredita (niže kamatne stope, duži rok otplate i sl.) i emisije obveznica, te uspješnije emisije dionica;
- c. Izbjegavanje kršenja ugovora s vjerovnicima – zbog zaštite svojih interesa vjerovnici nameću dužnicima financijske restrikcije (npr. banke nameću maksimalnu vrijednost pokazatelja zaduženosti, minimalnu vrijednost pokazatelja pokrića kamata, minimalne vrijednosti stopa rentabilnosti, i ostalo). Ako dužnik promaši u održavanju ugovorenih limita može doći do ponovnih pregovora o uvjetima kreditnih ugovora i to vjerojatno na štetu dužnika. Temeljem toga kod dužnika se javlja potreba za manipulacijama npr. u bilanci ili drugim izvještajima da bi održao ugovorene limite;

- d. Povećanje bogatstva menadžmenta – plaće, naknade i diskrecione investicije menadžmenta (donošenje nekih investicijskih odluka bez sazivanja dioničke skupštine) direktno su povezane s tekućim i zadržanim dobicima kompanije. Radi toga, menadžment uvijek ima pritajenu potrebu objavljivati veću dobit. To je posebno važno ako menadžment može participirati u neto dobit prema bonus planu kada je ona iznad utvrđene minimalne razine. Također, menadžment može biti stimuliran da u jednoj godini iskaže što manju dobit kako bi sljedeću godinu ostvario minimalnu neto dobit koja mu prema bonus planu omogućava participaciju. Ako je imenovana nova Uprava u interesu im je da kratkoročno iskažu što manju dobit kako bi u budućnosti jednostavnije, bez većeg napora, iskazali veći rezultat i time stekli visoku reputaciju.

Veliki pritisak menadžmenta od strane investitora i okoline navodi menadžere na primjenu kreativnog računovodstva, no problem se javlja kada se s uporabe kreativnog računovodstva prijeđe na zlouporabu istoga.

4.4. Metode manipulacije s financijskim izvještajima

Ovisno o ciljevima entiteta odrediti će se metode manipulacije s računovodstvenim informacijama, odnosno s financijskim izvještajima. Na temelju prethodno prikazanih razloga vidljivo je da ciljevi manipulacije mogu biti brojni, među kojima se najčešće sistematiziraju sjedeći:

- a. Kratkoročno povećanje profita
- b. Smanjenje variranja profita
- c. „Jačanje“ bilance

Kratkoročno povećanje profita može se postići različitim metodama priznavanja prihoda unaprijed ili odgađanjem rashoda što se može postići manipulirajući pomoću računovodstvenih politika (npr. priznavanjem budućih prihoda u tekuće prihode, produljenjem vijeka upotrebe dugotrajne imovine i sl.), te „realnim poslovnim odlukama“ (npr. ubrzati naplatu potraživanja od kupaca ili smanjiti rok naplate, povećati konačne zalihe i sl.). (Gulin, D., 2008.)

Smanjenje variranja profita postiže se manipuliranjem računovodstvenih politika primarno na području vrijednosnih usklađivanja i rezerviranja troškova. Varijacije profita uspješno se

kontroliraju u bankama pomoću rezerviranja troškova prilikom razvrstavanja plasmana u rizične skupine čime se izravno utječe na visinu neto dobiti banaka. S druge strane, u realnom sektoru menadžment kontrolira profit rezerviranjima za nepredviđene obveze te politikama umanjenja imovine (vrijednosnih usklađivanja).

Jačanje bilance postiže se računovodstvenim politikama (precjenjivanjem imovine ili podcjenjivanjem obveza) uz pomoć različitih metoda vrednovanja imovine i obveza, te realnim poslovnim odlukama (npr. korištenjem leasinga kao izvanbilančnog financiranja, emisijom preferencijalnih dionica i sl.). Precjenjivanje imovine je najčešća metoda jačanja bilance kojoj je cilj kratkoročno povećanje dobiti. Isti efekt postiže se podcjenjivanjem obveza ili izvanbilančnim financiranjem.

U posljednje vrijeme sve je veća međuovisnost jačanja ili slabljenja bilance i manipulacija na financijskim tržištima. Burzovnim manipulacijama potiče se rast i pad cijena vrijednosnih papira čime se izravno utječe na njihovo naknadno vrednovanje na datum bilance.

4.5. Vrste manipulacija financijskim izvještajima

U praksi zloupotreba kreativnog računovodstva pojavljuje se u sljedećim formama:

- a. Upravljanje zaradom
- b. Nasilno (agresivno) računovodstvo
- c. Izgladivanje zarade
- d. Lažiranje financijskih izvještaja

Upravljanje zaradom podrazumijeva aktivnu manipulaciju zaradom s određenim ciljevima potaknutih od strane menadžmenta, analitičara ili računovodstva radi ujednačavanja prikaza trenda zarade. Karakterizira ga reduciranje dobiti tijekom dobrih godina poslovanja i prebacivanja u lošije razdoblje kako bi slika uspješnosti bila ujednačena.

Nasilno, odnosno agresivno računovodstvo podrazumijeva pretjeran i namjeran izbor i primjenu računovodstvenih načela i postupaka da bi se dobio željeni rezultat (primjerice veća ili manja dobit). Pri takvim se aktivnostima često i prekoračuju norme dopuštene standardima ili se odredbe pojedinih standarda primjenjuju i u slučajevima kada ne postoje opravdani razlozi za njihovu primjenu. Jedni od najčešćih postupaka agresivnog računovodstva su

agresivna kapitalizacija i prenaplašena revalorizacija. Izrazito agresivno računovodstvo podrazumijeva u potpunosti nepravilna knjiženja koja nisu zasnovana na računovodstvenim standardima, niti na pravilima struke. Primjer takvih aktivnosti su dodatno terećenje rashoda s protuknjiženjem fiktivnih stavki na potražnoj strani, smanjenje stavke rezerviranja radi povećanja prihoda, međusobno zatvaranje stavki kupaca i dobavljača bez osnove u poslovnim događajima i druge.

Izgladivanje zarade je jedna od formi upravljanja zaradama kojoj je cilj ujednačiti prikaz ostvarivanja profita ili prihoda za više uzastopnih godina kako bi se stekao dojam stalnog rasta i izbjegle oscilacije u poslovnim rezultatima.

Lažiranje financijskih izvještaja podrazumijeva namjerne pogreške, prepravljanje financijskih izvještaja i ispostavljanje prijevernih dokumenata kako bi se oblikovao željeni rezultat. Prijevorni izvještaji predstavljaju kriminalne radnje čija su posljedica brojni računovodstveni skandali kada su otkrivene manipulacije. Primjer takvih radnji je mnogobrojan, a neke od najčešćih su ispostavljanje lažnih računa, prodaja na „crno“, terećenje troškova na rashode ili na zalihe, fiktivne prodaje povezanim društvima, obračuni lažnih putnih naloga, skrivene isplate dobiti, trošenje sredstava kompanije u privatne svrhe i mnoge druge.

4.6. Zaštita od manipulacija s financijskim izvještajima

Institucionalna tijela i investitori imaju za stalni zadatak sprječavanje računovodstvenih manipulacija. Računovodstvena profesija putem svojih institucija (odbori, instituti) uključena je u izradu računovodstvenih pravila i standarda, a preko revizijskih tvrtki u obavljanju eksterne revizije.

Navode se tri zaštite od manipulacija financijskim izvještajima, to su sljedeće (Gulin, D., 2008.):

1. Računovodstvena pravila i standardi,
2. Eksterna revizija,
3. Budnost investitora.

Računovodstvena pravila i standardi kao okvir financijskog izvještavanja entiteta su primarna briga računovodstvene profesije. Globalizacijom financijskih tržišta zahtijeva se visoki

stupanj harmonizacije okvira financijskog izvještavanja, a posljedica toga je ujednačavanje nacionalnih računovodstvenih standarda i to pretežno sa Međunarodnim računovodstvenim standardima. Kao posljedica promjena i revizije postojećih standarda su promjene i razvoj novih financijskih instrumenata i računovodstvenih metoda, te njihova praćenja i izvještavanja.

Nedorečenost, dvojnost, nejasnoće i neiskustvo u razumijevanju i primjeni računovodstvenih načela, metoda i postupaka rezultira smanjenjem povjerenja javnosti, a samim time i investitora i banaka kao kreditora što dovodi do povećanja cijene kapitala i smanjenja cijena vrijednosnih papira. To se smatra izvorom svjesnih (namjernih) ili nesvjesnih (nenamjernih) računovodstvenih manipulacija. Regulatori (Odbori za računovodstvene standarde, komisije za vrijednosne papire i instituti ovlaštenih računovođa) mogu zaštititi investitore na sljedeće načine (Gulin, D., 2008.):

- a. Računovodstveni regulatori ne smiju bježati kada se tuže i osuđuju financijski menadžeri koji manipuliraju investitore lažnim i nekompletnim informacijama,
- b. Regulatori trebaju biti sigurne luke i savjetnici menadžmentu koji vrši legitimne napore za poboljšanjem kvalitete izvještavanja,
- c. Svi regulatori trebaju pomoći računovodstvenom menadžmentu društva i revizorima da se poboljša kvaliteta izvještaja, a time i povjerenje javnosti,
- d. Odbori za računovodstvene standarde trebaju pripremati standarde koje će najbolje prepoznati praksa, tako da se na vrijeme eliminiraju slabosti alternativa računovodstvenih politika.

Eksterna revizija uz konzistentne računovodstvene standarde može značajno suzbiti računovodstvene manipulacije. Revizori bi trebali započeti s pretpostavkom kako bi odradili reviziju da su oni investitori u društvu koje revidiraju. Revizija može ugroziti povjerenje javnosti, ali isto tako može se boriti za povratak izgubljenog povjerenja. Propusti u revizijskim postupcima, te davanje neutemeljenog mišljenja dovodi do velikih gubitaka investitora, te stavlja ugled revizijske kuće u pitanje. Ukoliko dođe do propusta u otkrivanju ilegalnih računovodstvenih manipulacije one rezultiraju slučajevima praćenim stečajevima i likvidacijama kompanija. Tada se neovisnost i kvaliteta revizije ponovno ispituje i analizira. Otkrivene profesionalne manipulacije i prijevare pokrenule su najveća računovodstvena regulatorna tijela u potragu za efikasnijom zaštitom. Time se od revizora u novom revizijskom standardu zahtijeva (Gulin, D., 2008.):

- a. više diskusije tijekom faza planiranja revizije o materijalnim pogreškama koje mogu izazvati prijevare i gubitke;
- b. revizori trebaju pripremiti upitnik menadžmentu o njihovom viđenju rizika prijevera te spoznaji ili očekivanju manipulacija i prijevera;
- c. revizori trebaju dobiti širi obujam informacija za razmatranje rizika prijevera kroz utvrđivanje tipa rizika, značaja rizika, vjerojatnosti iskrivljavanja činjenica, te prodornosti rizika;
- d. revizori posebnu pozornost trebaju usmjeriti na priznavanje prihoda i rizicima prijevera koje su s tim povezani;
- e. potrebno je češće nadograđivati kompjutorske programe i kontrole knjiženja u dnevniku i glavnoj knjizi, te posebno kontrole neuobičajenih transakcija koje se odnose na povezane stranke, pripajanja i ostale akvizicije.

Budnost investitora podrazumijeva mogućnost i sposobnost korištenja određenih tehnika kojima će se nadzirati menadžment i spriječiti njihove manipulacije. U tu svrhu investitori imaju na raspolaganju pomoć financijskih analitičara i savjetnika koji se najčešće služe sljedećim instrumentima:

- a. praćenje osnovnih računovodstvenih informacija i pokazatelja;
- b. provjeravanje novčanog toka;
- c. istraživanje bilješki uz financijske izvještaje i sl.

Bolja zaštita investitora, te vraćanje povjerenja javnosti osigurali bi se kvalitetnijom računovodstvenom edukacijom i dodatnom reformom kako bi se ublažilo djelovanje manipulacija na financijsko izvještavanje.

4.7. Sprječavanje pogrešnog i prijevernog financijskog izvještavanja

U sprječavanju pogrešaka i prijevera važnu ulogu imaju interni i eksterni revizori koji se vode općim načelima i odgovarajućim uputama koje se odnose na odgovorno postupanje pri razmatranju financijskih izvještaja poduzeća sadržanih u Međunarodnim revizijskim standardima¹².

¹² Relevantni Međunarodni revizijski standardi za razmatranje pogreške i prijevera u reviziji financijskih izvještaja su: MRevS 240, MRevS 250 i MRevS 560.

Najučinkovitiji način sprječavanja prijevare u financijskim izvještajima je putem sljedećih elemenata (Rezaee, Z. i Riley, R., 2010: 83):

- učinkovito korporativno upravljanje,
- korporativni kodeks ponašanja,
- budni odbor direktora uključujući revizijski odbor,
- odgovarajuća i učinkovita struktura internih kontrola,
- funkcija interne revizije,
- usluge eksterne revizije.

4.8. Temeljni pristupi u otkrivanju manipulacija s financijskim izvještajima

Sprječavanje prijevare u financijskim izvještajima najbolje je strategija da se osigura kvaliteta i poštenje financijskih izvještaja. Međutim, kompanije često ne mogu spriječiti nastanak prijevare, te bi radi toga bilo potrebno otkrivanje prijevare u što kraćem roku. Prijevare u financijskom izvještavanju se može otkriti identificiranjem znakova povezanih s prijevarom, tzv. crvenih zastavica. Promatranja životnog stila i navika pojedinaca uz povezane promjene mogu dati neke indikacije crvenih zastavica koje mogu neizravno ukazivati na prijevaru u financijskim izvještajima (pr. trošenje sredstava iznad vlastite mogućnosti, pretjerano opijanje, razdražljivost, neopuštenost, uzimanje droga i sl.), no isto tako u prijevornom financijskom izvještavanju ključan je menadžment koji nastoji zavarati korisnike financijskih izvještaja te se takve crvene zastavice nazivaju poslovnima. Poslovne crvene zastavice su oni uvjeti i okolnosti koje proistječu iz uočenih potreba prevladavanja financijskih poteškoća, kao što su nesposobnost ostvarivanja prognoza analitičara, povećana konkurencija i negativni novčani tijekovi (Rezaee, Z. i Riley, R., 2010: 85). Takve poteškoće se nastoje prevladati manipuliranjem s financijskim izvještajima kako bi organizacija pokazala bolje financijsko stanje s ciljem dobivanja novog kredita ili izdavanja dionica i sl.

Primjeri uvjeta i okolnosti koje se smatraju poslovnim crvenim zastavicama uključuju (Rezaee, Z. i Riley, R., 2010: 85):

- a. nedostatak budnog korporativnog upravljanja;
- b. nedostatak budnog nadzornog i revizijskog odbora;
- c. neodgovarajuća i neučinkovita struktura internih kontrola;
- d. preveliki naglasak na ostvarivanje prognoza i očekivanih zarada;
- e. poslovnim odlučivanjem dominira pojedinac ili mala grupa;

- f. agresivan upravljački stav u ostvarivanju nerealnih ciljeva korporacije;
- g. dobit kompanije premašuje prosječnu neto dobit industrije;
- h. postojanje značajnih i neobičnih transakcija s povezanim strankama;
- i. značajne fluktuacije računovodstvenog osoblja;
- j. česta neslaganja s neovisnim revizorima.

Temeljem crvenih zastavica, forenzički računovođa ima mogućnost fokusirati se na određeno područje za koje pretpostavlja da je došlo do manipulacije i samim time ubrzati proces razotkrivanja prijevare.

5. Manipulacije zaradama kao prijevorni oblik financijskog izvještavanja

Entiteti, posebno oni čijim se vrijednosnicama trguje na burzi, su često pod pritiskom objavljivanja zarada koje zadovoljavaju očekivanja dioničara i analitičara te umjesto da se fokusiraju na kontinuirano poboljšanje kvalitete i količine zarade, orijentirani su na prikazivanje „traženih“ rezultata kako bi zadržali ili povećali vrijednost dionica i ostvarili nagrade i bonuse za ostvareni rezultat. Kako bi došli do očekivanih rezultata nerijetko posežu za manipulativnim aktivnostima kojima uljepšavaju svoje financijske izvještaje.

5.1. Smicalice i tehnike manipulacije zaradama

Primjena kreativnog računovodstva za lažiranje financijskih izvještaja doprinijela je razvitku struke forenzičkih računovođa koji su sistematizirali najčešće „trikove“ koje računovođe koriste u prijevornom financijskom izvještavanju. U okviru realizacije trikova koriste se razne tehnike.

Najčešći trikovi i tehnike realizacije istih za manipulaciju zaradama su sljedeće:

1. Prerano priznavanje prihoda ili priznavanje prihoda upitne kvalitete – za realizaciju ovakvih trikova koriste se sljedeće tehnike:
 - a. priznavanje prihoda od usluga koje će biti realizirane tek u budućim razdobljima;
 - b. priznavanje prihoda prije isporuke ili prije nego što kupac prihvati isporuku;
 - c. priznavanje prihoda iako kupac nije obvezan platiti;
 - d. prodaja pridruženim kompanijama;
 - e. prodaja bezvrijednih stvari kupcima za ozbiljnu cijenu;
 - f. priznavanje tuđih prihoda kao svojih.

2. Priznavanje fiktivnog prihoda – koriste se sljedeće tehnike:
 - a. priznavanje prihoda kad nisu ispunjene zakonske pretpostavke,
 - b. priznavanje financijskih prihoda kao prihoda od prodaje;
 - c. priznavanje prihoda od prodaje u visini prodajne cijene nekretnina;
 - d. priznavanje rabata odobrenog od dobavljača kao prihoda;
 - e. priznavanje prihoda od prodaje od kompanije nakon poslovnog spajanja.

3. Napuhivanje zarada izvanrednim dobitcima – tehnike realizacije su sljedeće:
 - a. napuhivanje profita prodajom ranije otpisane imovine;
 - b. uključivanje dobitaka na prodaje nekretnina u prihode od prodaje;
 - c. korištenje dobiti od prodaje nekretnina za smanjenje tekućih rashoda;
 - d. stvaranje prihoda reklasifikacijom stavki bilance.

4. Prebacivanje tekućih rashoda u ranije ili kasnije obračunsko razdoblje – za realizaciju ovakvog trika koriste se sljedeće tehnike:
 - a. kapitaliziranje tekućih operativnih troškova i kasnije terećenje na rashode;
 - b. prebacivanje tekućih troškova u ranije razdoblje promjenom računovodstvenih politika;
 - c. „rastezanje“ amortizacije i prebacivanje troškova u kasnija razdoblja;
 - d. priznavanje rashoda od umanjenja imovine;
 - e. smanjenje ispravka vrijednosti imovine.

5. Pogrešna knjiženja ili nepravilno reduciranje obveza – tehnike za realizaciju ovog trika su sljedeće:
 - a. namjerna pogrešna knjiženja rashoda uz priznavanje nepostojeće obveze kao protustavke;
 - b. smanjenje obveza mijenjanjem računovodstvenih pretpostavki;
 - c. priznavanje ranije stvorenih fiktivnih rezervi u prihod;
 - d. davanje sramotno velikih popusta;
 - e. knjiženje predujmova u prihode iako obveza nije izvršena.

6. Prebacivanje tekućeg prihoda u kasnije razdoblje – kako bi se realizirala ova smicalica koriste se sljedeće tehnike:
 - a. stvaranje rezervi i njihovo kasnije priznavanje u prihode;
 - b. priznavanje prihoda kod pripajanja koji je zarađen prije pripajanja.

7. Prebacivanje budućih rashoda u tekuće razdoblje.

Analizom velikih računovodstvenih skandala kojih je ponajviše otkriveno u SAD-u dolazi se do zaključka kako je najviše lažiranja bilo na napuhivanju i lažiranju prihoda. Razlog tome su otuđivanje gotovine od strane menadžera u problematičnim kompanijama kojima je potom

nedostajao poslovni rezultat koji će to prikrivati. Zatim, kako bi dobili visoke bonuse lažirali su profite napuhivanjem i lažiranjem prihoda. Treći razlog je bio strah menadžera od neprijateljskog preuzimanja zbog loših rezultata, te su za sprječavanje takve situacije lažirali izvještaje kako bi prikazali poslovanje u dobiti. Bitno je naglasiti da se suprotno SAD-u, u Velikoj Britaniji najviše manipuliralo s rezerviranjima, te potom neoperativnim profitom.

5.2. Pojavni oblici manipulacije zaradama

Zadatak forenzičkog računovođe je procijeniti okolnosti kad je vjerojatno da će poslovni rezultati biti podcijenjeni ili precijenjeni. Nakon njihova obrazovanja forenzički računovođa mora steći vještinu analize praktičnih slučajeva i mogućnosti lažiranja i prijevara u financijskim izvještajima. Ovakvo znanje će forenzičarima omogućiti brže istraživanje mogućih lažiranja, krivotvorenja i prijevara, jer prevaranti uglavnom slično razmišljaju i ponavljaju iste postupke. Prema iskustvima profesionalaca najčešći pojavni oblici manipulacija s financijskim izvještajima su sljedeći (Belak, V., 2011: 151):

1. Manipulacije troškovima i rashodima
2. Manipulacije приходima
3. Manipulacije rezerviranjima
4. Stvaranje nerealne aktive – kapitalizacija tekućih troškova
5. Agresivna revalorizacija radi poboljšanja slike o solventnosti i smanjenju dojma o visokim zaradama
6. Skrivanje obveza
7. Isisavanje novca iz poduzeća
8. Složene transakcije
9. Krađa gotovine

5.2.1. Manipulacije troškovima i rashodima

Manipulacije vezane uz troškove i rashode su prijevare koje se najčešće pojavljuju u praksi. Odnose se na lažno povećanje ili smanjenje troškova u financijskim izvještajima.

5.2.1.1. Računovodstvene tehnike prijevarnog povećanja troškova

Prijevarnim povećanjem troškova nastoji se smanjiti dobit čime bi se automatski smanjili i troškovi poreza na dobit, teretiti troškove na tekuće razdoblje kako bi se rasteretilo iduće

razdoblje, te se nastoje povećati troškovi u tekućoj godini kako bi se stvaranjem skrivenih rezervi povećali prihodi u idućoj godini.

Računovodstveni postupci lažnog, odnosno agresivnog povećanja troškova su sljedeći:

a. Knjiženje računa za privatne troškove na teret poduzeća

Ovakva se manipulacija često pojavljuje kod manjih subjekata, te se lakše otkriva ako se privatni računi troškova znatno razlikuju od uobičajenih računa djelatnosti subjekta. Ukoliko su računi privatnih troškova istovjetni s računima djelatnosti određenog subjekta teže ih je otkriti.

b. Knjiženje fiktivnih računa troškova

Uvođenjem PDV-a otežano je knjižene fiktivnih računa. Ukoliko dođe do lažiranja onda se šteta povećava jer dolazi do „izvlačenja“ PDV-a iz državnog proračuna.

c. Agresivan otpis imovine, tzv. računovodstvo „velikog čišćenja“

„Veliko čišćenje“ podrazumijeva agresivno otpisivanje stavki imovine u maksimalno dopuštenim granicama ili preko tih granica kako bi se povećali tekući rashodi. Bilanca se „čisti“ raznim vrstama otpisa koje su najčešće na stavkama dugotrajne imovine, zaliha i nenaplaćenim potraživanjima. „Veliko čišćenje“ trebalo bi utjecati da se konačna dobit prije oporezivanja smanji na što manju moguću mjeru. Agresivan otpis imovine u narednim godinama može poboljšati rezultat poslovanja prodajom te otpisane imovine. Na taj se način stvaraju skrivene rezerve. Takav se postupak često primjenjuje i u lošim poslovnim razdobljima, kada je rezultat već negativan kako bi u idućim godinama bio što bolji.

d. Propuštanje razgraničenja

Manipulacija propuštanja razgraničenja troškova odnosi se na one troškove koje je potrebno razgraničiti. Primjer takve manipulacije bili bi troškovi police osiguranja imovine koja pokriva i buduće razdoblje, a knjiži se na teret tekuće godine.

e. Primanje računa za neobjavljene usluge

Podrazumijeva primanje računa za neobavljene usluge od prijateljskih poduzeća kojima odgovara priznati veće prihode. Takvi se računi kasnije kompenziraju uslugama ili na neki drugi način.

f. Povećanje troškova amortizacije

Manipulira se na način da se povećaju troškovi amortizacije smanjenjem vijeka trajanja određene imovine, odnosno skraćuje se amortizacijsko razdoblje. Zakonom su propisane maksimalne amortizacijske stope za određene stavke bilance, te prema tome ovakav način manipulacije može biti legalan ili ilegalan.

g. Terećenje troškova rezerviranja

Ova se manipulacija odnosi na terećenje troškova rezerviranja preko normalnih granica i za izmišljene rizike.

5.2.1.2. *Računovodstvene tehnike prijevarnog smanjenja troškova*

Prijevarnim snižavanjem troškova nastoji se izbjeći prikazivanje gubitka, sakriti gubitak ili s druge strane povećati dobit radi dobivanja nagrada, bonusa i ostalih kompenzacija.

Računovodstveni postupci za ostvarenje manipulativnog smanjivanja troškova su sljedeći:

a. Snižavanje troškova amortizacije

Ova manipulacija podrazumijeva snižavanje troškova amortizacije produžavanjem amortizacijskog razdoblja, odnosno smanjenjem amortizacijske stope. Primjer takve manipulacije je kompanija AOL (America Online Inc.) iz SAD-a koja je dvostruko povećala amortizacijsko razdoblje i time prepolovila troškove amortizacije.

b. Uklanjanje tekućih troškova iz računa dobiti i gubitka

Manipulacija podrazumijeva lažno smanjenje troškova uklanjanjem tekućih troškova iz računa dobiti i gubitka, te njihova kapitalizacija. Primjeri iz prakse su velike američke kompanije poput WorldComa i AOL-a. WorldCom je snižavao troškove i skrivao gubitke kapitalizirajući goleme iznose tekućih kompjuterskih troškova kao materijalnu imovinu, dok je AOL snižavao troškove kapitalizirajući marketinške troškove.

c. Sklanjanje tekućih troškova na razgraničenja

d. Prestanak knjiženja

Troškovi se smanjuju na način da se jednostavno prestanu knjižiti dobavljači za račune troškova. Primjer takve manipulacije iz prakse je kompanija Rent-Way koja je na kraju godine prestala knjižiti račune dobavljača koje je trebalo teretiti na troškove.

e. Suzdržavanje od priznavanja otpisa potraživanja

Rashodi u tekućoj godini se mogu dogoditi tako da se poslovni subjekt suzdrži od priznavanja otpisa potraživanja, otpisa zaliha ili rezerviranja za rizike i troškove iako bi ih se po pravilu trebalo priznavati.

5.2.2. Manipuliranje prihodima

Manipuliranje prihodima je u Hrvatskoj znatno rjeđe u odnosu na američko tržište. Razlog tome je uvođenje poreza na dodanu vrijednost (SAD ima jednofazni porez na promet) i razvijeniji sustav kontrole financijskih izvještaja u Americi koji detektira takve manipulacije (u Hrvatskoj se počeo značajnije razvijati tek posljednjih godina). Uvođenjem PDV-a lažno prikazivanje prihoda znatno je otežano, ali se i dalje pojavljuje u praksi. Manipulacijama se mogu smanjiti i povećati prihodi subjekata, ovisno o razlozima i potrebama.

5.2.2.1. Računovodstvene tehnike prijevarnog povećanja prihoda

Najčešći razlozi za lažno povećanje prihoda su nastojanja da se poveća dobit, pa samim time i nagrade i bonusi menadžerima, te da se sakriju gubici.

Računovodstveni postupci za lažno, odnosno agresivno povećanje prihoda su sljedeći:

a. Dvostruko knjiženje istih računa kupaca

Manipulacija podrazumijeva višestruko knjiženje istih izlaznih računa čime su prihodi prividno veći, a stanje zaliha jednako. Međutim, uvođenjem sustava PDV-a dvostruko knjiženje računa nije jednostavno, jer je u tom slučaju potrebno lažirati i knjiženja i izvještaje o PDV-u. Primjer takve manipulacije u praksi je kompanija Parmalat iz Italije.

b. Knjiženje fiktivnih faktura

Lažno povećanje prihoda knjiženjem fiktivnih faktura je iznenađujuće česta u hrvatskoj praksi. Ako se za fiktivne račune prihoda plati PDV, teže se otkrivaju. Stoga je zadatak forenzičkog računovođe ispitati razlog neutuženih neplaćenih računa.

c. Priznavanje prihoda unaprijed

Najpoznatija manipulacija priznavanja prihoda prije njihove realizacije izvedena je u američkoj kompaniji Xerox. Prijevera je započela prodajom strojeva za fotokopiranje sa servisiranjem koje će biti obavljeno kroz nekoliko godina nakon prodaje. Uz navedeno

kompanija iznajmljuje i fotokopirne strojeve. Xerox je priznavao prihod od servisiranja u trenutku prodaje stroja, a prihode od iznajmljivanja priznavao je na početku ugovora o najmu u cjelini. Na taj je način Xerox napuhao bruto dobit za 1,5 milijardu USD i održao visoke cijene dionica u razdoblju od 1997. do 2000. godine, na temelju kojih su menadžeri ostvarili bonus za uspjeh u vrijednosti 5 milijuna USD i preko 30 milijuna USD na prodaji dionica. Kad se cijeli slučaj razotkrio vrijednost dionica je već sljedećeg dana pala za 52%.¹³.

d. Napuhivanje prihoda

Napuhivanje prihoda je moguće na razne načine, no jedan od najčešćih načina poboljšanja rezultata je prodajom dugotrajne imovine, što je u skladu sa zakonom i u potpunosti je legalno, jer se ne radi striktno o prijevari i manipulaciji financijskim izvještajima, već o mogućem skrivanju gubitaka iz poslovnih aktivnosti. Mnogi subjekti u razdoblju kada posluju sa viškom gotovine kupuju nekretnine koje bi kasnije u kriznim situacijama mogli prodati. Tu se često radi o špekulativnom poslovanju, jer se nekretnine kupuju kada su cijene povoljne, a prodaju kada su cijene na tržištu nekretnina visoke. Na taj način ako subjekt proda nekretninu iznad njezine nabavne vrijednosti ostvaruje prihod, odnosno dobit koja se iskazuje u računu dobiti i gubitka. Nadalje, takva se prodaja aktivira u razdoblju lošeg poslovnog rezultata gdje se operativni gubici pokrivaju povećanjem prihoda iz investicijskih aktivnosti, čime se na prvu stječe dojam kontinuiranog dobrog poslovanja. Većina investitora i dioničara najveću pozornost poklanja neto rezultatu kod kojeg se ne vidi od čega je konstruiran. Kako bi se pojačao dojam dobrog poslovanja kod investitora i dioničara u takvim se razdobljima subjekti odlučuju na podjelu dividendi čime se održava ili povećava vrijednost dionica na tržištu kapitala. Zbog toga Međunarodni računovodstveni standardi¹⁴ nalažu da se kao dobit, odnosno prihod koji nije iz redovitih poslovnih aktivnosti prizna samo razlika između prodajne cijene i knjigovodstvene vrijednosti sredstava.

e. Pretvaranje rezervi u prihode

Ova se manipulacija, primjerice, može izraditi na način da se u prethodnom razdoblju revalorizira skupina nekretnina i dobivena vrijednost se knjiži u revalorizacijske rezerve. U tekućoj godini te se rezerve priznaju kao prihod od ukidanja revalorizacijskih rezervi, ali se vrijednost imovinskih stavki ne mijenja, te je lažno prikazan visok prihod. Slično je i sa zatvaranjem tekućih obveza prema dobavljačima i priznavanjem prihoda od otpisanih obveza

¹³ <http://www.sec.gov/news/press/2003-70.htm>

¹⁴ MRS 16 (točka 68 i 71) http://srr-fbih.org/MSFI_MRS/8_MRS_16.htm

prema dobavljačima. Primjer kompanije koja je poznata po ovoj manipulaciji je WorldCom koji je rezerve pretvorio u prihode. Na taj je način kompanija prikazala 11 milijardi USD dobiti od redovnih aktivnosti, iako je realno bila u gubitku 48,9 milijardi USD.¹⁵

5.2.2.2. *Računovodstvene tehnike prijevarnog snižavanja prihoda*

Subjekt želi smanjiti prihode kada ima namjeru da prihod značajno ne iskače u odnosu na prethodne i naredne godine. Visoke oscilacije prihoda u jednoj godini mogu stvoriti dojam pada u narednim godinama što može prouzročiti pad vrijednosti dionica neovisno o ostvarenoj dobiti. Zbog toga menadžeri nastoje stvoriti dojam stalnog rasta poslovanja bez velikih oscilacija, jer oscilacije prihoda stvaraju dojam povećanog rizika ulaganja u te subjekte, te rada s njima.

Računovodstvene tehnike provode se na slijedeće načine, te mogu biti legalne, upitne i ilegalne:

a. Nefakturiranje kontinuiranih isporuka na kraju razdoblja

Nefakturiranje isporučenih zaliha na kraju razdoblja prebacuje prihode u narednu godinu, čime se ne prikazuje stvarno financijsko stanje subjekta s obzirom da će prikazani prihodi biti niži od onih realnih, a u idućem knjigovodstvenom razdoblju viši od realno ostvarenih.

b. Odgadanje prihoda na različite načine

c. Prodaja na „crno“ i terećenje rashoda u djelatnosti proizvodnje, proizvodnih usluga i građenja

Neevidentiranje prihoda, tzv. prodaja na „crno“ jedna je od dominantnijih tehnika prijevarnog financijskog izvještavanja u praksi. Razlog takvom poslovanju je izbjegavanje fiskalnih davanja državi, te se radi toga odlučuju poslovati u zoni sive ekonomije što znatno utječe na zastoj u razvijanju gospodarstva. Nepravilnosti u financijskim izvještajima koje se javljaju ovakvim poslovanjem su mnogobrojne: u računu dobiti i gubitka nisu prikazani prihodi od prodaje na „crno“, te nisu izraženi troškovi sadržani u prodanim zalihama, u izvještaju o novčanom toku nije evidentiran priljev novca od takvih aktivnosti i fiskalne obveze, a u bilanci nije prikazano realno stanje zaliha s obzirom da one prodaju na „crno“.

¹⁵ Belak, V. (2011): Poslovna forenzika i forenzično računovodstvo – Borba protiv prijevare, Belak Excellens d.o.o., Zagreb, str. 23

d. Nefakturiranje djelomično obavljenih usluga, prenošenje prihoda u iduću godinu i sl.
Prenošenje prihoda u iduću godinu, odnosno namjerno pogrešno obuhvaćanje prodaje na presjeku dva obračunska razdoblja realizira se zatvaranjem poslovnih knjiga prije 31. prosinca tekuće godine. Tada je potrebno lažirati i svu popratnu dokumentaciju, primjerice antidatirati naloge za isporuku, izlazne fakture, programirati računala da na evidencijama prikazuje ranije datume i sl.

5.2.3. Manipuliranje rezerviranjima

Stvaranje rezervi pomoću agresivnih ili lažnih rezerviranja primjenjuje se tijekom dobrih godina poslovanja kako bi se rezervirana sredstva koristila za popravljavanje rezultata u lošijim razdobljima poslovanja. Takvim se načinom postiže izgladivanje prihoda i dobiti, te se stvara pozitivan dojam o kontinuiranom ujednačenom poslovanju. Stvaranje skrivenih rezervi se najčešće postiže priznavanjem različitih vrsta rezerviranja.

Prema Zakonu o porezu na dobit¹⁶ porezno priznata rezerviranja su: (Belak, V., 2011: 156-157)

- rezerviranja za otpremnine do propisanog iznosa,
- rezerviranja za troškove obnavljanja prirodnih bogatstava,
- rezerviranja za troškove u jamstvenim rokovima,
- rezerviranja za troškove po započetim sudskim sporovima.

Ostala rezerviranja koja su priznata sukladno odredbama MRS 37 iako mogu biti neophodna neće biti porezno priznata.

5.2.3.1. Prijenos dobiti u narednu godinu pomoću porezno priznatih rezerviranja

Za prijenos dobiti u narednu godinu često se koristi poluga instituta rezerviranja. Primjer takvog načina manipulacije je utvrđivanje troškova rezerviranja za rizike u jamstvenom roku čime se povećavaju troškovi tekuće godine, a stvara se obveza za rezerviranja koja će biti ukinuta protekom jamstvenog roka ili ponovnom procjenom.

Ukidanjem neiskorištenih rezerviranja u narednim razdobljima priznati će se prihodi od ukidanja rezerviranja čime će biti povećana neto dobit u tome razdoblju. Takvim se aktivnostima postiže izgladivanje prihoda i neto dobiti, te stvaranje pozitivnog dojma o

¹⁶ Zakon o porezu na dobit čl. 11 <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/313707.html>

ujednačeno dobrom poslovanju kroz više obračunskih razdoblja. Ovakav je postupak na granici koju dopušta fleksibilnost primjene Međunarodnih standarda financijskog izvještavanja.

Ukoliko su rezerviranja u okviru poreznih propisa, troškovi rezerviranja će se porezno priznati. Ako postoje realne osnove za rezerviranje prema MRS-u 37 koje nisu dopuštene poreznim propisima rezerviranje se može priznati, samo što neće biti porezno priznato. Međutim, učinci rezerviranja biti će postignuti.

5.2.3.2. Prijenos dobiti u narednu godinu pomoću porezno nepriznatih rezerviranja

Ovakav način manipulacije podrazumijeva tzv. štetne ugovore. Kada subjekt ima ugovor koji je štetan sadašnja obveza po ugovoru se priznaje i mjeri kao rezerviranje. Međutim, rezerviranja za štetne ugovore nisu dopuštena poreznim propisima pa je takav trošak rezerviranja porezno nepriznat tj. oporeziv u smislu poreza na dobit. Neovisno o tome rezerviranje se može obaviti. Porezna kontrola ne reagira na troškove koji su uključeni u poreznu osnovicu, te se sve svodi na revizorsku kontrolu ukoliko postoji obveza revizije. To znači da rezerviranja koja se uključuju u poreznu osnovicu pružaju puno veći prostor za kreativno računovodstvo u odnosu na neoporeziva rezerviranja. Troškovi i obveze po osnovi rezerviranja za štetne ugovore utvrđuju se procjenom. Rezerviranja se ponovno razmatraju na svaki datum bilance i korigiraju radi održavanja najbolje tekuće procjene.

5.2.4. Stvaranje nerealne aktive – kapitalizacija tekućih troškova

Priznavanje nematerijalne imovine nastale razvojem zahtijeva ispunjenje uvjeta prema MRS 38 – Nematerijalna imovina. Isto tako, u tom su području moguće razne manipulacije koje mogu biti dvojbene i u potpunosti lažirane. MRS 38 nastoji ograničiti zlouporabu kapitaliziranja interno stvorene nematerijalne imovine, no to nije jednostavno. Navedeni standard zabranjuje kapitaliziranje slijedeće nematerijalne imovine:¹⁷

- a. Interno stvoreni goodwill
- b. Troškovi nastali u fazi istraživanja interno stvorene nematerijalne imovine
- c. Interno stvoreni zaštitni znakovi, oznake, publicirajući nazivi, popisi kupaca i druge slične stvari ne priznaju se kao nematerijalna imovina.

¹⁷MRS 38 (t. 48, 54, 63) http://srr-fbih.org/msfi_mrs/26_mrs_38.htm

Ovakvi se izdaci priznaju kao rashod u trenutku nastanka. Nematerijalna imovina koja je nastala razvojem jedina se priznaje kao imovina i to u visini troškova nastalih isključivo u fazi razvoja. Međutim, nematerijalna imovina nakon početnog priznanja može se revalorizirati na fer vrijednost, te se u toj aktivnosti stvara prostor za manipulaciju.

Unatoč tome što su troškovi interno stvorene nematerijalne imovine koji se mogu kapitalizirati dobro i precizno naglašeni postoji fleksibilnost u primjeni tih propisa. Kada subjekt razvija novi proizvodni postupak koji priznaje kao nematerijalno sredstvo moguća su mnoga proizvoljna tumačenja.

Najpoznatiji primjer ovakve vrste manipulacije je kompanija WorldCom koja je zbog izvedenih prijevara u financijskim izvještajima bankrotirala 2002. godine. Njegovo područje poslovanja je Internet i e-mail promet, te su na taj način realizirali 50% američkog Internet prometa, 50% e-mail prometa širom svijeta, imali su preko 20 milijuna korisnika, te 100 milijardi dolara aktiva, od čega je polovica bila nematerijalna imovina. Glavna prijevara odnosila se na agresivnu i nedozvoljenu kapitalizaciju tekućih rashoda pretežno u području kompjuterske i leasing imovine. Najvažnija lažiranja odnosila su se na značajno smanjenje vrijednosti i kapitaliziranja u bilanci stavaka troškova leasinga koji su plaćeni dobavljačima za telefonsku mrežu i kompjuterski rashodi, uz neprepravljene prihode i troškove za prodano, što je znatno povećalo dobit (račun dobiti i gubitka). U bilanci su tekući rashodi prebačeni na dugotrajnu materijalnu imovinu (ulaganja u računalni software i ulaganja na tuđoj imovini), a obveze su ostale iste. Kao posljedica smanjenja tekućih rashoda zadržana dobit je značajno povećana što je omogućilo isplatu visokih bonusa menadžerima i dividendi ulagačima. Što znači da se veliki gubitak pretvorio u iznimno visoku dobit od 1,38 milijardi dolara u 2001. godini. Prijevara je otkrivena od strane internih revizora nakon što je Komisija za vrijednosne papire (SEC) tražila dodatne informacije od kompanije.

5.2.5. Agresivna revalorizacija radi poboljšanja slike o solventnosti i smanjenja dojma o visokim zaradama

Agresivna revalorizacija dugotrajne imovine forenzičarima i ostalim korisnicima financijskih izvještaja stvara mnogo problema, jer otvara mnoga pitanja o vjerodostojnosti, realnosti i transparentnosti financijskih izvještaja. Prikazivanje dobiti kao rashoda i istodoban prijenos dobiti direktno na zadržanu zaradu koja se ne prikazuje u računu dobiti i gubitka u slučaju dugotrajne materijalne imovine stvara naznaku za lažiranje. Takve aktivnosti utječu na

pokazatelje uspješnosti koji se iskazuju manjima, osim pokazatelja solventnosti koji je nakon revalorizacije bolji.

Najčešći cilj agresivne revalorizacije je stvaranje slike manje zaduženosti jer se time povećava pozicija ukupnog kapitala pa se postotak obveza u pasivi smanjuje. (Belak, V., 2011: 163) Agresivna revalorizacija uglavnom nije kazneno djelo, jer nema prijevare vezane za oporezivanje zbog toga što se prijenos rezervi u zadržanu dobit oporezuje. Nepravilnost koja se može pojaviti je prijenos revalorizacijskih rezervi na upisani kapital prije nego su one realizirane.

5.2.6. *Skrivanje obveza*

Obveze se najčešće skrivaju kako bi se izbjeglo prikazivanje visoke zaduženosti subjekta na temelju koje bi im banka odobrila kredit, privukli bi se novi investitori, zavarali dobavljači, te kako bi se održala vrijednost dionica na tržištu kapitala. Kod skrivanja obveza zapravo se pretežno radi o vrlo grubim knjigovodstvenim nepravilnostima i lažiranjima.

Najčešći postupci skrivanja obveza su sljedeći (Belak, V., 2011: 163):

a. Jednostavni prekid knjiženja pojedinih ulaznih računa troškova i obveza

Postupak prekida knjiženja ulaznih računa teško se otkriva ako ne postoji uređeni sustav praćenja računa koji to onemogućavaju. Prijevaru je moguće otkriti tek kad vjerovnici utuže neplaćanje računa nakon čega slijedi kontrola koja utvrđuje da računi nisu uopće proknjiženi.

b. Prebacivanje obveza na povezana poduzeća

Prebacivanje obveza na povezana poduzeća koja se ne konsolidiraju je vrsta manipulacije koja se često javlja u praski. Najpoznatiji primjer takve manipulacije je američka kompanija Enron. Ovakvu prijevaru je moguće otkriti tek nakon financijskog sloma subjekta i cijelog sustava prijevare. Dužnost je forenzičara tijekom provođenja testova provjeriti logičnost i vjerodostojnost svih velikih računa s povezanim subjektima.

c. Zatvaranje obveza s ispravkama vrijednosti na kraju razdoblja ili s rezervama

Zatvaranje obveza s ispravkama vrijednosti robe je grubo knjigovodstveno lažiranje koje nije vidljivo u financijskim izvještajima, već detaljnim forenzičnim ispitivanjem knjiženja. Prijevara se izvodi tako da se ulazni računi zajedno sa iznosom poreza knjiže na troškove,

knjiži se ispravak vrijednosti proizvoda, te se zatvara konto dobavljača. U idućem računovodstvenom razdoblju ispravak vrijednosti se zatvara, a obveza prema dobavljaču ponovno otvara. Prijevara može sakriti neprodane zalihe i obveze, a teško se otkriva jer ne utječe na poreznu prijavu. Može se otkriti jedino ako forenzički računovođa provjeri nastanak ispravka vrijednosti zaliha koji nema protustavku u rashodima. Rezultat takvih aktivnosti je zatvaranje obveza s povećanjem rezervi što dovodi do poboljšanje solventnosti.

5.2.7. Izvlačenje novca iz poslovnog subjekta

Izvlačenje novca je vrlo česta prijevara koja se pojavljuje svugdje u svijetu, a posebno je izražena kod javnih društava, no nije strana ni kod privatnih subjekata. Prijevara se provodi na način da se računi za usluge državnim društvima uvećavaju kako bi se novac prebacio na privatna društva u kojima se isplaćuju vlasnicima s plaćenim porezom na dobit, a nakon toga novac se dijeli među sudionicima prijave. Prijevara se otkriva provjeravanjem sumnjivih računa koji se uspoređuju s tržišnim cijenama fakturiranih usluga. Subjekti koji su naplatili fiktivne račune, u principu imaju visoko prikazane dobiti koje su isplaćene vlasnicima ili neobične isplate za usluge privatnim osobama.

Ovakav način prijave se može javiti i u subjektima koja su naišla na poteškoće u poslovanju, te se pomoću fiktivnih računa i prebacivanja novca na privatne račune izvlači gotovina iz subjekta u kojem nisu podmirene obveze. Na taj način poduzeće ulazi u bankrot, odnosno stečaj kako bi se izbjeglo plaćanje obveza. Temeljem toga, svaki je stečaj (bankrot) potrebno detaljno provjeriti i analizirati.

5.2.8. Složene transakcije

Složene transakcije se prvenstveno odnose na zamršene transakcije između povezanih entiteta koja su pod kontrolom jedne uprave. Najpoznatiji primjer ovakve manipulacije je ponovno Enron, čija je prijevara toliko složena da se ni nakon dugih istraživanja nisu izjasnile sve izvedene manipulacije. Temeljem toga, jasno je da su složene transakcije najveći problem za forenzična istraživanja.

Prijevara se konstruira na način da matična kompanija osniva svoja ovisna društva pomoću kojih manipulira приходima, rashodima, povratnim leasingom, prodajom imovine, otpisivanjem obveza, prijenosima dionica, formiranjem zajedničkog fonda za upravljanje dionicama koji kontroliraju isti vlasnici i mnogim drugim manipulativnim aktivnostima.

Manipulacija se najčešće otkriva tek kad dođe do financijskog sloma subjekta ili do očitih pronevjera koje iniciraju kontrolu.

5.2.9. Krađa gotovine

Krađa gotovine je jedan od najstarijih i najčešćih problema u praksi, a postoje razni načini na koje se može prikriti što ju čini teškom za otkrivanje. Tijekom vođenja istrage i otkrivanja pronevjere novca od strane zaposlenika forenzički računovođa se vodi slijedećim koracima:

- a. Forenzična analiza financijske dokumentacije – vrši se detaljna analiza dokumentacije vezana uz promet i blagajnu za razdoblje u kojem je utvrđen manjak gotovine. Temeljem izvještaja najčešće se utvrđuje različitost prilikom usporedbe izvještaja ili nedostatak istih. Prijevara se vrši na način da počinitelji, primjerice zaposlenici, izrađuju dvostruke dnevnik o prometu blagajne, i na jednim prikazu viši iznos, a u onima namijenjenim nadređenima, prikazuju manje, te razliku zadrže za sebe.
- b. Intervju svjedoka i osumnjičenih osoba – u suradnji sa tužiteljem obavlja se saslušanje i uzimaju izjave osumnjičenih osoba i svjedoka koji su bili prisutni tijekom prijave. Nastoje se prikupiti informacije vezane uz organizaciju rada poslovnog subjekta te raspodjele poslova među zaposlenicima.
- c. Forenzična analiza audio i video zapisa – ukoliko u prostorima poslovnog subjekta postoji video nadzor obavlja se analiza video snimke s ciljem utvrđivanja kretanja i ponašanja osumnjičenih.

Temeljem navedenog forenzičar treba provjeriti kakva se interna kontrola blagajne provodi u praksi, te prema tome utvrditi stupanj rizika prijave. Ako su kontrole blagajne neadekvatne i nekontinuirane, sumnja forenzičara se povećava te je njegova dužnost pristupiti forenzičnoj kontroli blagajne.

6. Manipulacije zaradama kao prijevorni oblik financijskog izvještavanja u Hrvatskoj

Manipulacije financijskim izvještajima, a posebno zaradama prisutne su u svakom gospodarstvu, no forenzički računovođe sve više otkrivaju takve radnje i nastoje spriječiti nastajanje istih. Hrvatsko gospodarstvo je kroz razdoblje tranzicije prošlo kroz razne manipulacije tijekom procesa privatizacije poslovnih subjekata. S obzirom da se gospodarstvo razvija i osuvremenjuje pojavljuju se nove vrste manipulacija koje postaje sve teže pratiti i otkrivati. Potrebno je naglasiti da takve manipulacije nisu uvijek ilegalne, vrlo često radi se upravo o legalnim manipulacijama. Kako bi uvidjeli stanje takvih radnji u Hrvatskoj provedena je analiza velikih hrvatskim poslovnih subjekata u razdoblju početka krize, tj. od 2009. do 2012. godine.

Analiza je sprovedena na poslovnim subjektima koja prema računovodstvenim kriterijima spadaju u velika, aktivna su, te su predala svoja financijska izvješća koja uključuju revizijsko izvješće. Prema podacima Hrvatske gospodarske komore (HGK) takvih poduzeća je u 2009. godini bilo 389, dok je u 2010. bilo 375, 2011. 359, te u 2012. godini 347 poslovnih subjekata.

6.1. Mišljenje revizora u otkrivanju manipulacije zaradama

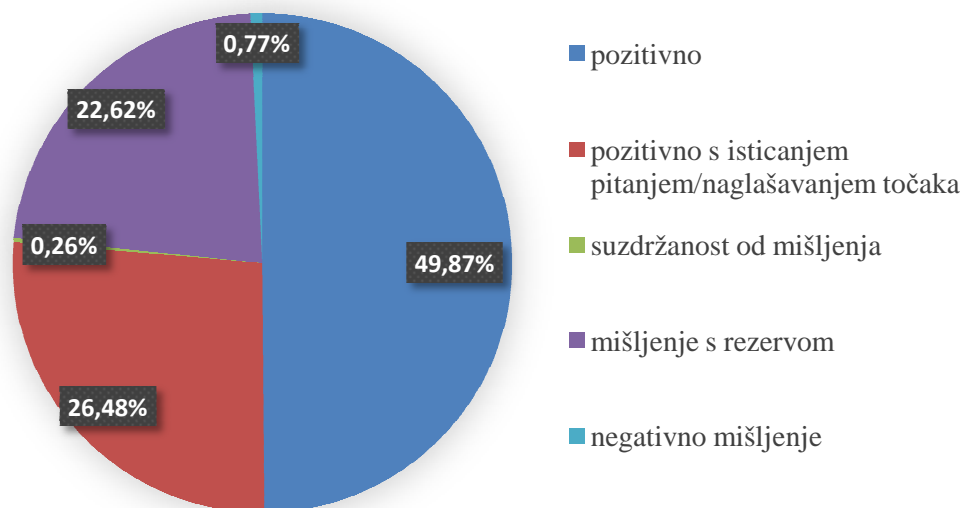
Financijski izvještaji najbolja su slika poduzeća prema vanjskim korisnicima - od kreditora, dobavljača, kupaca, vlasnika, te javnosti. O njima često ovisi i cijena dionica nekog društva, visina porezne obveze, mogućnost dobivanja kredita, ulaganje investitora ili bonusi njegovog menadžmenta pa su često podložni i računovodstvenim manipulacijama.

Kako bi se na osnovu financijskih izvještaja moglo donijeti kvalitetne strateške i operativne odluke, potrebno ih je znati čitati, interpretirati i analizirati. Isto tako, potrebno je znati koji izvještaji pružaju koju informaciju, gdje ih se može pronaći te koja je uloga revizije i revizorskog izvješća u njihovom provjeravanju.

Revizorsko izvješće temelji se na dokazima, te prikazuje mišljenje o objektivnosti i realnosti financijskih izvještaja. Ono može biti pozitivno, negativno, s rezervom ili se zbog nedostatnih dokaza revizor može suzdržati od mišljenja, te mišljenje gdje se u zasebnoj točki naglašava

određena problematika/ističe pitanje. U nastavku je prikaz udjela pojedinih revizorskih mišljenja u analiziranom razdoblju.

Grafikon 3. Revizorsko mišljenje na financijska izvješća velikih poduzeća u 2009. godini, Republika Hrvatska

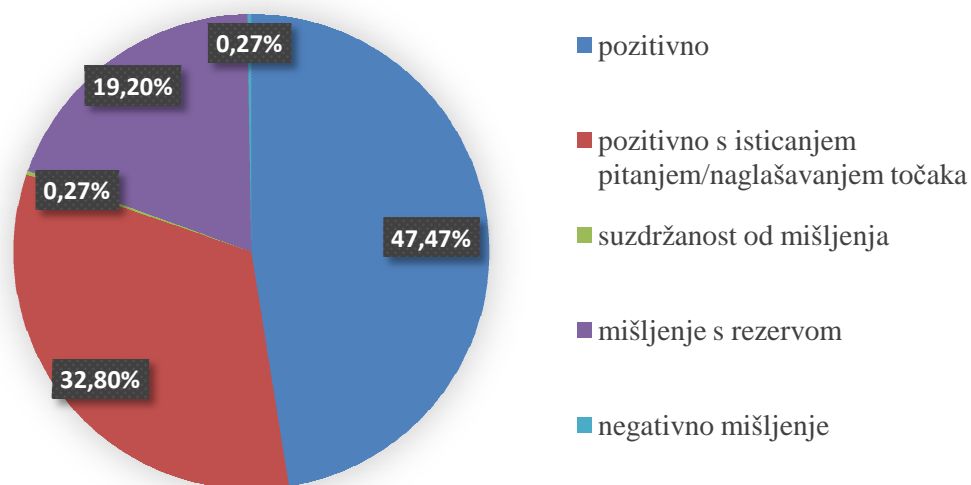

Izvor: vlastita izrada

U 2009. godini 76,3% poslovnih subjekata ocijenjeno je pozitivnim mišljenjem od strane revizora. Od toga ih je 26,48% imalo dodatan naglasak. Većinskim dijelom isticanje pitanja nije imalo značajan utjecaj na vjerodostojnost financijskih izvještaja, te su se odnosili na problematiku vezanu uz sudske sporove, postupke likvidacije, te probleme s likvidnošću i rentabilnošću.

Modificirano revizorsko mišljenje imalo je 23,65% poslovnih subjekata, od čega se najviše njih odnosilo na mišljenje s rezervom. Tome su ponajprije doprinijela liberalna računovodstvena načela i nekonzistentnost u pridržavanju računovodstvenih politika entiteta. Razlog suzdržanosti od mišljenja s revizorove strane bio je nedostatak dokaza kojim bi se moglo procijeniti realno stanje poslovnih subjekata. Poslovnih subjekata s negativnim mišljenjem bilo je tek 0,77%. Razlog izdavanju takvog mišljenja bio je veliki broj manipulativnih radnji kako bi se prikazala pozitivna slika entiteta.

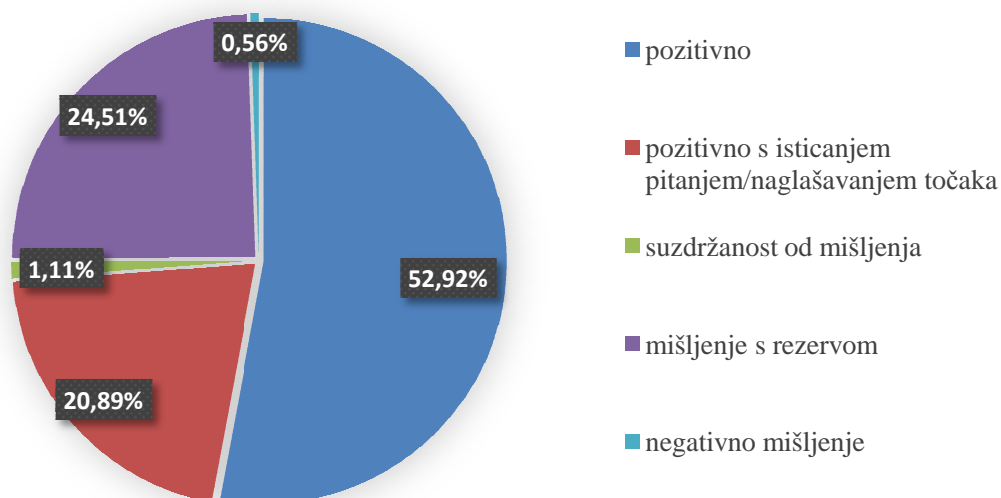
Grafikon 4. Revizorko mišljenje na financijska izvješća velikih poduzeća u 2010. godini, Republika Hrvatska

Izvor: vlastita izrada

U 2010. godini prikaz je sličan onom prethodne godine. Postotak pozitivno izdanih mišljenja u ovom je razdoblju porastao za 5,20% i to ponajprije kod pozitivnih mišljenja s isticanjem pitanja kojih je u 2010. godini bilo 32,80%. Slijede ih mišljenja s rezervom koja su pala za 15,11% u odnosu na 2009. godinu. Ostala modificirana mišljenja su neznatna. Primjetno je kako se u ovoj analiziranoj godini stanje popravilo, no s obzirom da je porastao broj pozitivno izdanih mišljenja u kojima su se naglasile posebne točke može se zaključiti kako se zbog razloga za ovakva mišljenje sve više entiteta našlo u problemima s poslovanjem.

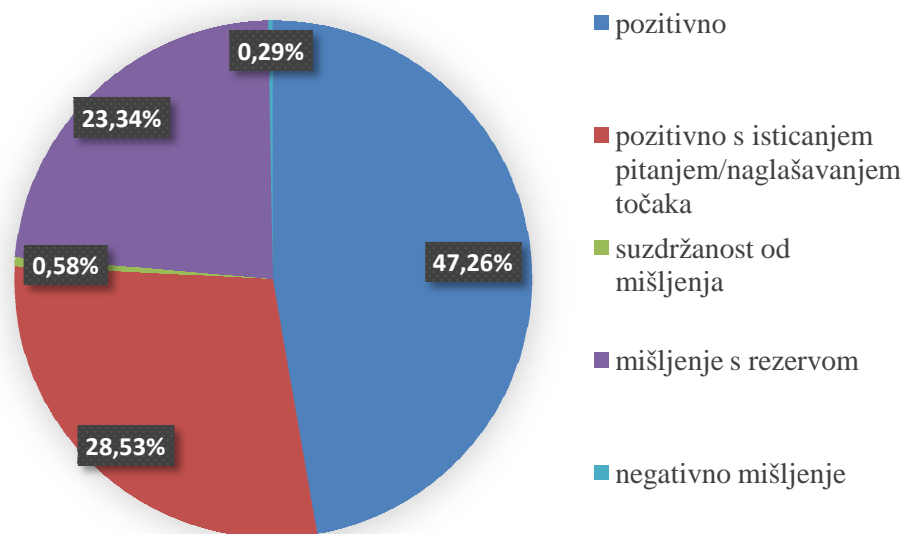
Grafikon 5. Revizorko mišljenje na financijska izvješća velikih poduzeća u 2011. godini, Republika Hrvatska

Izvor: vlastita izrada

U 2011. godini primjetan je najveći postotak pozitivno ocijenjenih revizorskih mišljenja. Isto tako, u ovoj je godini vidljiv i značajan rast mišljenja s rezervom, koji je u odnosu na prethodnu godinu viši za 27,65%. Suprotno tome, izrazit pad je na pozitivno ocijenjenim mišljenjima u kojima su istaknuta pitanja, te je tako bilo ocijenjeno tek 20,89% poslovnih subjekata. Značajan rast od 311,11% primjetan je kod suzdržanosti od mišljenja gdje je pretpostavka kako revizorska tvrtka nije imala dostatne dokaze kojima bi mogla ocijeniti kvalitetu financijskih izvještaja.

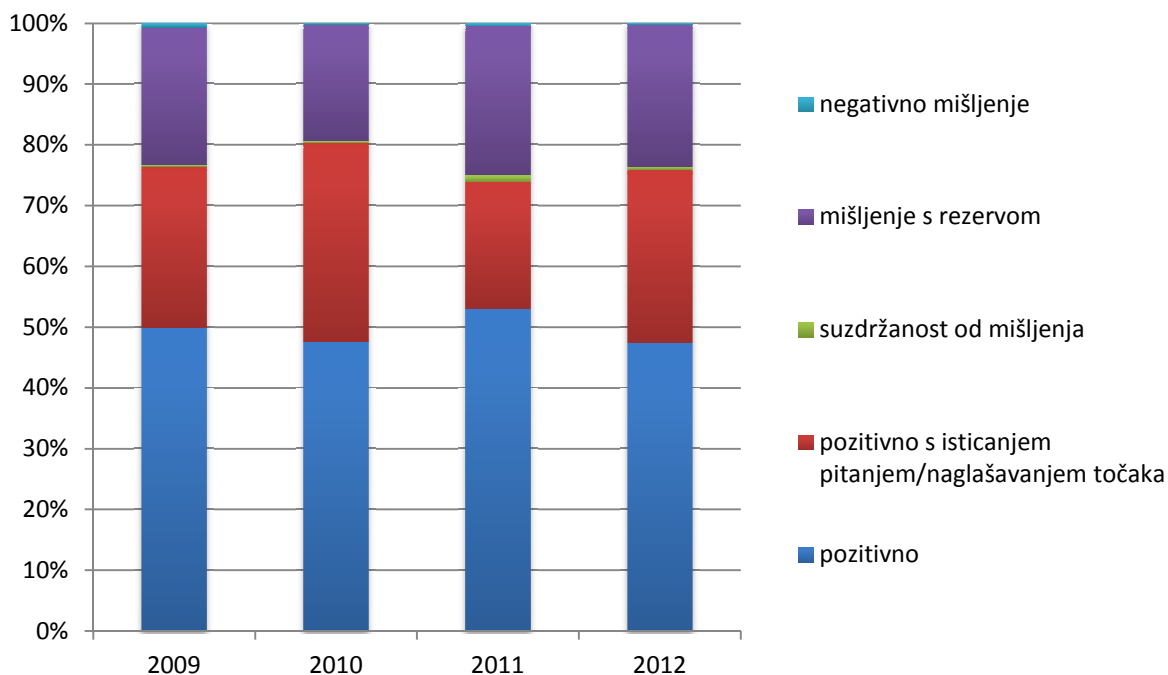
Grafikon 6. Revizorko mišljenje na financijska izvješća velikih poduzeća u 2012. godini, Republika Hrvatska

Izvor: vlastita izrada

2012. godina prikazuje stanje slično onima na početku analiziranog razdoblja. Najveći je broj pozitivno ocijenjenih revizorskih mišljenja i to 47,26%, prate ih pozitivna mišljenja s isticanjem pitanja sa 28,53%. Mišljenjem s rezervom ocijenjeno je 23,34% poslovnih subjekata, dok je tek 0,29% njih dobilo negativno mišljenje. Revizori su se suzdržali od izdavanja mišljenja za 0,58% entiteta.

Grafikon 7. Usporedni prikaz revizorskog mišljenja financijskih izvještaja velikih poduzeća u razdoblju od 2009. do 2012. Godine, Republika Hrvatska

Izvor: vlastita izrada

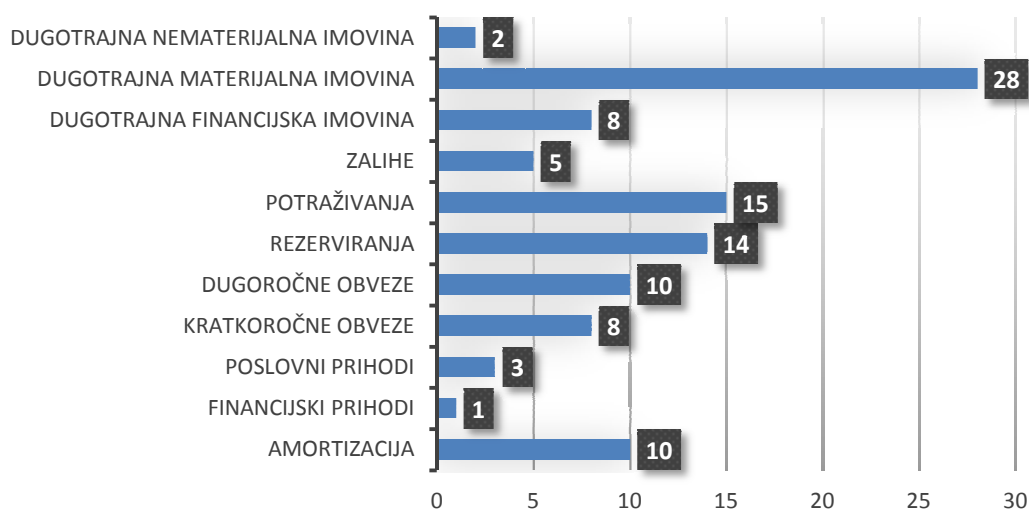
Analiza pokazuje kako je najveći broj poslovnih subjekata predalo fer i objektivna financijska izvješća, za koja su ocijenjeni pozitivnim mišljenjem. Prate ih pozitivna izvješća s isticanjem pitanja, odnosno naglašavanjem točaka koja se najčešće odnose na poduzeća koja se nalaze u poteškoćama s poslovanjem - nelikvidna su ili nerentabilna, imaju blokiran žiro račun, ili se pak nalaze u postupku likvidacije, te su dio nekog sudskog procesa. Isto tako ukoliko revizor po prvi put obavlja reviziju poslovnog subjekta voljan je ograditi se od prethodnog mišljenja naglašavanjem pitanja. Slijedom toga, najmanji broj mišljenja odnosi se na ona modificirana gdje su najviše prisutna ona s rezervom, negativna, te manje od 1% suzdržanost od mišljenja. Promatrano razdoblje pokazuje kako se trend izdavanja pozitivnih mišljenja smanjuje, a modificiranih povećava. Razlog tome mogu biti strože računovodstvene mjere i zakoni kojima se nastoje spriječiti manipulacije koje utječu na fer i realan prikaz stanja u financijskim izvještajima poslovnih subjekata.

6.2. Pozicije financijskih izvještaja sklone manipulaciji

Financijski su izvještaji standardizirani, te se sastavljaju i obračunavaju prema određenim računovodstvenim načelima i pravilima. Priznavanje i mjerenje pojedinih pozicija financijskih izvještaja formulirano je raznim zakonima, propisima te međunarodnim standardima financijskog izvještavanja. Unatoč tome, kreativnim računovodstvom otkrivaju se razni načini kako bi se postigli željeni ciljevi i prikaz stanja entiteta.

Pozicije bilance su najpodložnije manipulaciji, te su prijenosom utjecale i na pozicije računa dobiti i gubitka gdje se modificirao rezultat poslovanja. U nastavku je prikaz otkrivenih manipuliranih pozicija financijskih izvještaja velikih poslovnih subjekata u analiziranom razdoblju.

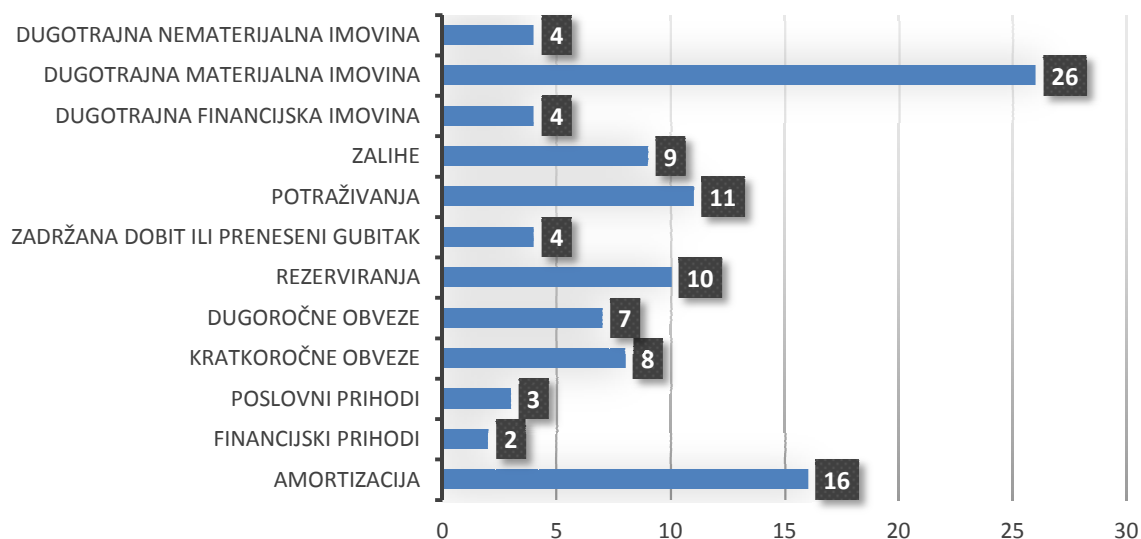
Grafikon 8. Pozicije financijskih izvještaja na kojima su se najviše vršile manipulacije u velikim poslovnim subjektima Hrvatske, 2009. godina

Izvor: vlastita izrada

U 2009. godini najviše manipulirala pozicija bila je dugotrajna materijalna imovina. Poslovni subjekti su ovom pozicijom manipulirali revalorizacijom i ispravkom vrijednosti, te su troškove održavanja obračunali kao dio imovine. Sljedeća najčešće manipulirana pozicija su potraživanja, gdje su se učestalo pojavljivali problemi sa zastarom koji se nisu otpisivali u skladu sa zakonskim propisima ili je njihova naplativost bila neizvjesna. Nadalje, nisu se vršila rezerviranja za troškove sudskih postupaka i ostale predviđene obveze. Amortizacija je također jedna od očekivanih manipulativnih pozicija s obzirom da su zakonski propisane tek maksimalne stope, te se vrlo jednostavno njima mogu kontrolirati prikazani troškovi i rashodi.

Grafikon 9. Pozicije financijskih izvještaja na kojima su se najviše vršile manipulacije u velikim poslovnim subjektima Hrvatske, 2010. godina

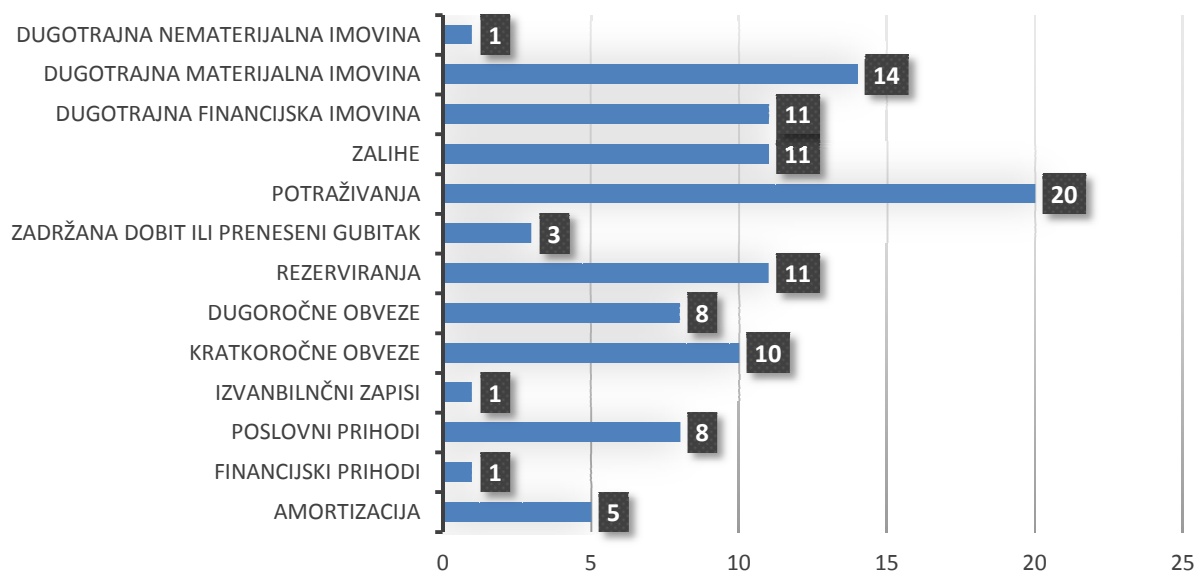

Izvor: vlastita izrada

U Hrvatskoj je dugotrajna materijalna imovina najučestalije manipulirana pozicija u 2010. godini, te je njezin udio u manipulacijama 26%. Za razliku od 2009. godine amortizacija je sljedeća pozicija kojom se najviše manipuliralo. S obzirom da je veliki broj poslovnih subjekata nastojao smanjiti svoju dobit ili prikazati gubitak kako bi izbjegli ili smanjili fiskalna davanja, ove su dvije pozicije uz razne tehnike manipulacije utjecale na ostvarenje tog cilja. Slijede ih potraživanja i rezerviranja koja su se umanjila za 27% u odnosu na prethodnu godinu.

Zalihama je manipuliralo 9% entiteta izbjegavanjem knjiženja ispravka vrijednosti ili otpisa zaliha koje nisu bile utržive. Slijede dugoročne i kratkoročne obaveze na kojima se nisu knjižili svi nastali poslovni događaji, te često nisu bile u skladu s analitičkim vrijednostima vjerovnika.

Grafikon 10. Pozicije financijskih izvještaja na kojima su se najviše vršile manipulacije u velikim poslovnim subjektima Hrvatske, 2011. godina

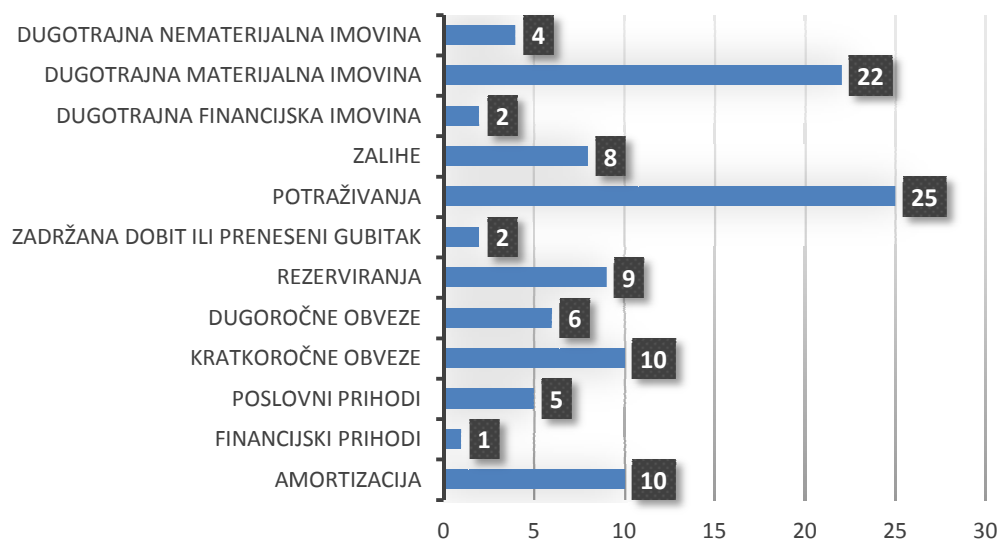

Izvor: vlastita izrada

U 2011. godini potraživanja prednjače nad ostalim pozicijama. Entiteti ih koriste kako bi prikazali veće prihode od realnih time što ne otpisuju potraživanja koja su neizvjesna za naplatu ili su prešla u zastaru. Nadalje, manipuliralo se značajno stavkama dugotrajne imovine, te zaliham a i rezerviranjima. U odnosu na prethodno razdoblje povećala se manipulacija obvezama, posebno onima koje dospijevaju do godine dana. Poslovni prihodi su bili dio manipulativnih radnji u 8% slučajeva, što ukazuje na trend nastojanja da se prikažu veći prihodi. Takvom zaključku doprinosi i činjenica da se amortizacijom manipuliralo tek u 5% slučajeva što je neuobičajeno s obzirom na ostala promatrana razdoblja.

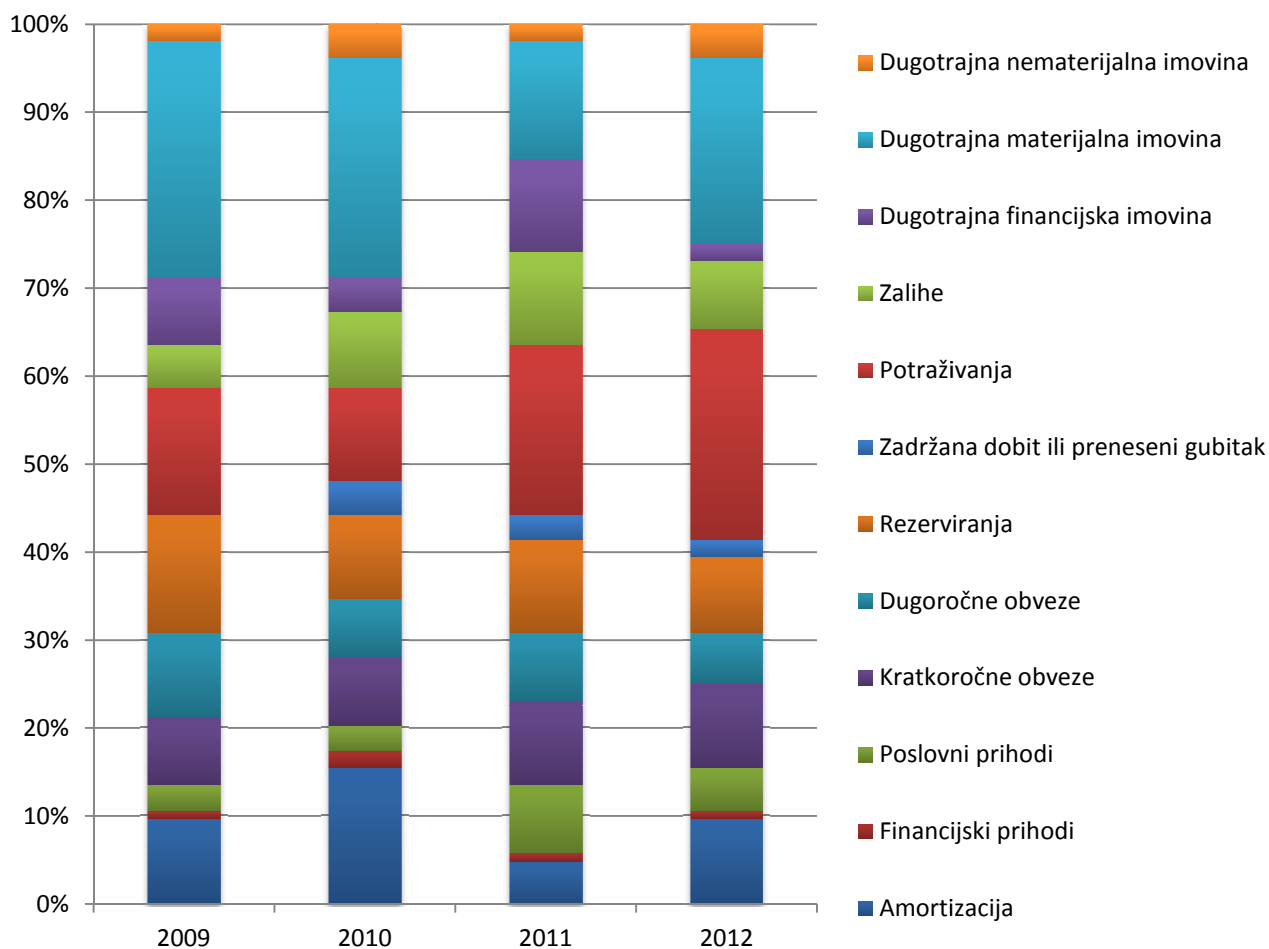
Analiza 2012. godine (grafikon 11) pokazuje slično stanje prethodnom razdoblju. Najčešće manipulirana pozicija su potraživanja i to sa 25%. Slijede ih dugotrajna materijalna imovina, te očekivano amortizacija i kratkoročne obveze.

Grafikon 11. Pozicije financijskih izvještaja na kojima su se najviše vršile manipulacije u velikim poslovnim subjektima Hrvatske, 2012. godina

Izvor: vlastita izrada

Grafikon 12. Usporedni prikaz pozicija financijskih izvještaja sklonih manipulaciji u razdoblju od 2009. do 2012. godine, Republika Hrvatska

Izvor: vlastita izrada

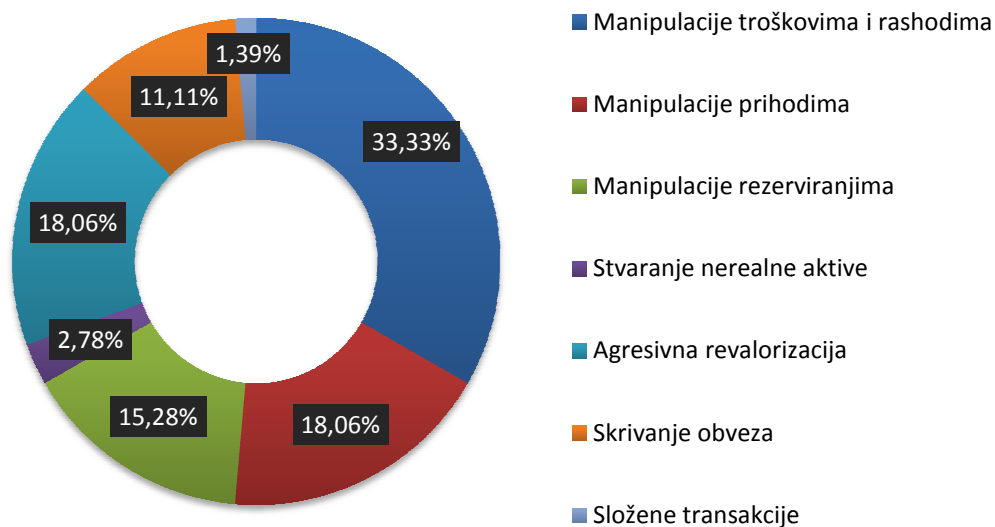
Manipulaciji najpodložnija pozicija je kroz prve dvije godine promatranja dugotrajna materijalna imovina. Usko vezana uz nju je stavka amortizacije kojoj su zakonski pripisane maksimalne stope, te se ovisno o ciljevima uprave jednostavno može njome manipulirati. U 2011. godini manipulacije potraživanjima prednjače, te je takav trend nastavljen i u budućim razdobljima. Potraživanja kao jedna od najčešće manipuliranih stavki u bilanci rijetko se otpisuju iako je naplativost upitna ili prešla u zastaru s ciljem prikazivanja većih prihoda te samim tim i dobiti. Suprotno tome, može služiti i za smanjivanje dobiti ili prikaza gubitka tako što se agresivno otpisuje iako je mogućnost naplate još moguća, te takve se radnje najčešće nalaze van zakonskih okvira. Zatim, manipulira se stavkama rezerviranja, zalihama, te dugotrajnom financijskom imovinom. Kratkoročne i dugoročne obveze sljedeće su po učestalosti, što je razumljivo s obzirom na veliki prostor za manipulaciju. Primjetno je da poslovni subjekti određene obveze ne knjiže u svojim poslovnim knjigama, ili ih vode kao dio imovinske stavke. Poslovni prihodi su, također, jedna od pozicija koja je često modificirana u praksi, a najviše na način da se financijski prihodi prikazuju kao operativni što stvara lažan dojam o uspješnosti poslovanja.

6.3. Oblici manipulacija financijskih izvještaja koja su utjecale na upravljanje zaradama

Metode kojima će poslovni subjekti i njihov management manipulirati računovodstvenim informacijama, odnosno s financijskim izvještajima primarno ovise o ciljevima kompanije. Računovodstveni standardni su često nejasni i vrlo složeni, a samo utvrđivanje fer vrijednosti imovine, obveza, kapitala, prihoda i rashoda se u pravilu obavlja procjenom koja je subjektivan način na koji utječu stavovi menadžmenta subjekta. Ovdje se stoga otvara veliki prostor za manipulaciju financijskim izvještajima.

Provedena analiza revizorskih izvješća dala je uvid u korištenje kreativnog računovodstva za razdoblje od 2009. do 2012. godine, te su ekstrahirane manipulacije koje se prisutne kod velikih poslovnih subjekata u Hrvatskoj.

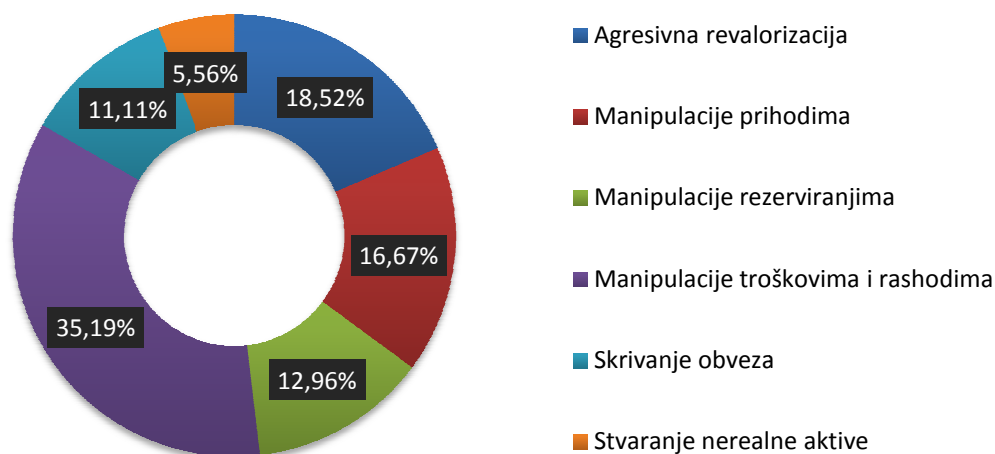
Grafikon 13. Oblici manipulacije zaradama u financijskim izvještajima velikih poslovnih subjekata, Republika Hrvatska, 2009. godina

Izvor: vlastita izrada

Manipulacije troškovima i rashodima najčešći su pojavi oblik manipulacije zaradama u 2009. godini, te je takvoj manipulaciji pristupilo 33,33% poslovnih subjekata. Provedenom analizom utvrđeno je kako se jednakim dijelom radilo i o lažnom snižavanju troškova, ponajprije snižavanjem troška amortizacije, te otpisom potraživanja i zaliha, te lažnom povećanju troškova vršeći agresivan otpis imovine, skraćivanjem amortizacijskog razdoblje, te terećenjem troškova rezerviranja za neutemeljene razloge. Manipulacije prihodima i agresivna revalorizacija radi poboljšanja slike o solventnosti i smanjenja dojma o visokim zaradama jednako su zastupljene 2009. godine sa 18,06%. Sljedeće su manipulacije rezerviranjima (15,28%) koje su se primarno odnosile na rezerviranja za započete sudske sporove. Najmanje su otkrivene složene transakcije što je s obzirom na prirodu manipulacije očekivani rezultat.

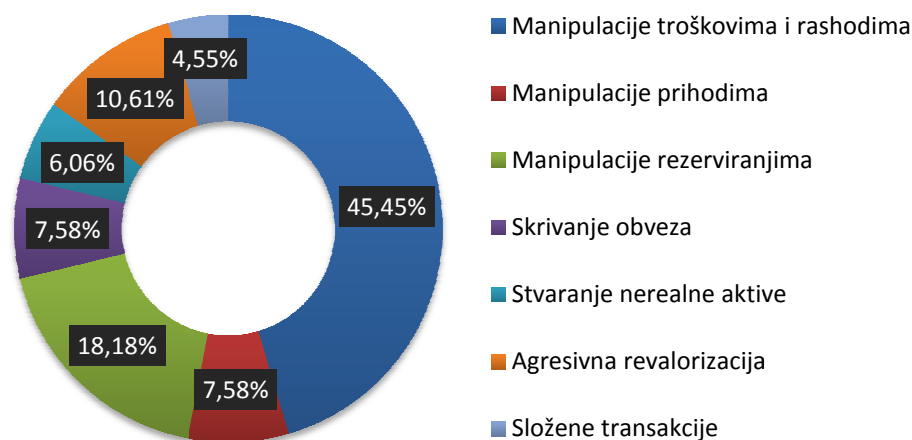
Grafikon 14. Oblici manipulacije zaradama u financijskim izvještajima velikih poslovnih subjekata, Republika Hrvatska, 2010. godina

Izvor: vlastita izrada

U 2010. godini dolazi do porasta manipulacije troškovima i rashodima za 5,58%. Agresivna revalorizacija (18,52%) druga je najzastupljenija manipulacija u analiziranoj godini. Najčešće se koristi kako bi se stvorila slika o manjoj zaduženosti, jer se time povećava pozicija ukupnog kapitala pa se postotak obveza u pasivi smanjuje. Manipulacije prihodima su u odnosu na 2009. godinu pale za 7,69%. Slijede je manipulacije rezerviranjima, te skrivanje obveza kojima su se najčešće prebacivale obveze na povezana poduzeća ili su se zatvarale s ispravkama vrijednosti na kraju razdoblja.

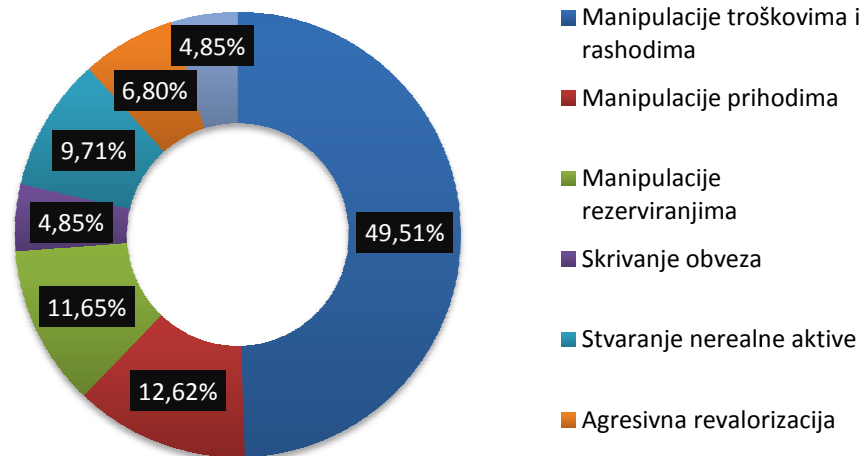
Grafikon 15. Oblici manipulacije zaradama u financijskim izvještajima velikih poslovnih subjekata, Republika Hrvatska, 2011. godina

Izvor: vlastita izrada

U 2011. godini manipulacije troškovima i rashodima zamalo samostalno premašuju sve ostale oblike manipulacije zajedno (45,45%). Značajnije su još manipulacije zaradama te agresivna revalorizacija dugotrajne materijalne imovine. Ostale oblike manipulacija koristilo je tek nešto manje od 10% poslovnih subjekata.

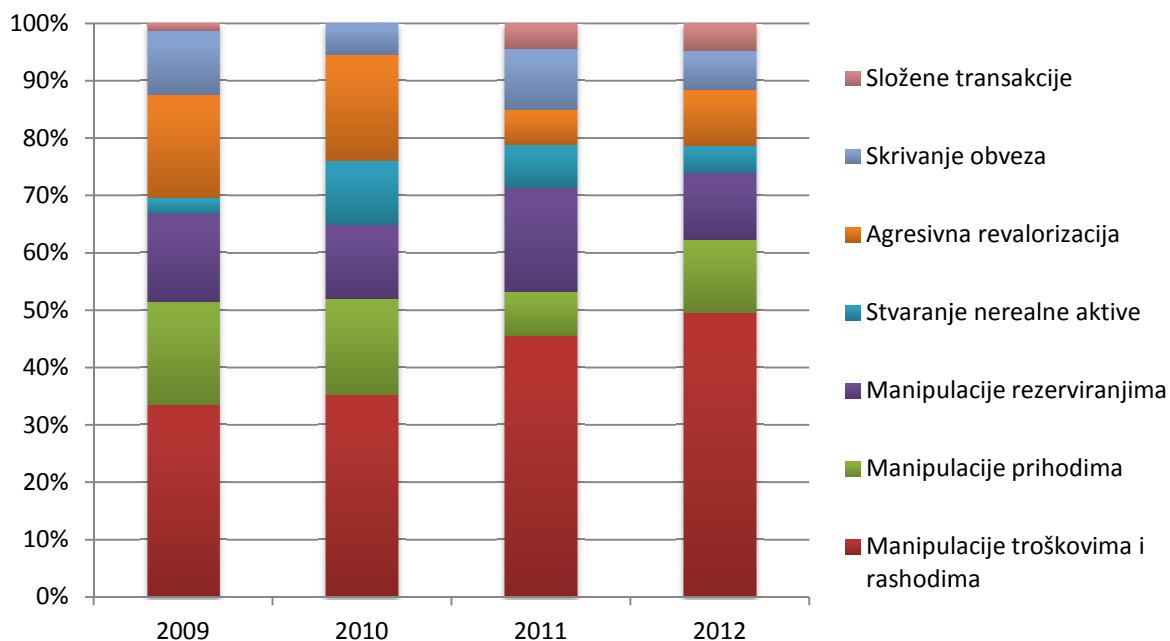
Grafikon 16. Oblici manipulacije zaradama u financijskim izvještajima velikih poslovnih subjekata, Republika Hrvatska, 2012. godina

Izvor: vlastita izrada

Stanje u 2012. godini približno je slično onom prethodnoga razdoblja. Nakon manipulacije troškovima i rashodima (49,51%), 12,62% poslovnih subjekata koristilo je manipulaciju prihodima za modifikaciju svojih financijskih izvještaja. Lažno povećanje prihoda ostvarili su napuhivanjem prihoda prodajom dugotrajne imovine, te priznavanjem prihoda unaprijed. U cilju lažnog snižavanja prihoda prenesen je dio prihoda u iduće obračunsko razdoblje. Nakon manipulacije rezerviranjima, značajna je i manipulacija koja je imala za cilj stvoriti nerealnu aktivnu kapitalizacijom tekućih troškova. Takav se cilj najčešće ostvario interno stvorenim goodwillom. Ostale oblike manipulacije koristilo je tek oko 5% poslovnih subjekata u analiziranoj godini.

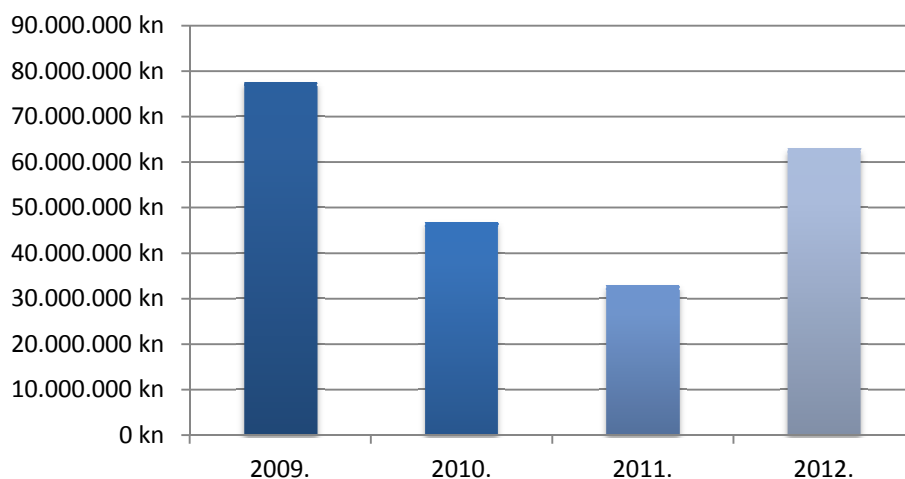
Grafikon 17. Usporedni prikaz manipulacija zaradama u financijskim izvještajima velikih poslovnih subjekata u razdoblju od 2009. do 2012. godine, Republika Hrvatska

Izvor: vlastita izrada

Vrste manipulacija ovise o ciljevima uprave koji se žele ostvariti, a najčešće su vezane za povećanje dobiti ili prikazivanja gubitka. Stoga ne čudi da su najčešće manipulacije u svim promatranim godinama vezane upravo uz troškove i rashode koji imaju trend rasta. Prate ih manipulacije rezerviranjima i agresivna revalorizacija dugotrajne materijalne imovine. Postepeno se smanjuje uporaba manipulacije prihodima koju otežava modernizacija fiskalne kontrole.

Grafikon 18. Prosječna vrijednost manipulacija financijskih izvještaja na koje je ukazao revizor, 2009.-2012. godina, Republika Hrvatska

Izvor: vlastita izrada

S obzirom da je otkrivanje manipulirane vrijednosti fakultativno objavljivana, najčešće se uz stavke kojima se manipuliralo nije prikazivala vrijednost temeljem koje je revizor donio osnovu za mišljenje. Prema objavljenim podacima prosječna je vrijednost manipuliranih stavaka postepeno padala do kraja analiziranog razdoblja kada je ponovno uslijedio rast 2012. godine. U 2009. godini prosječna je vrijednost manipulacija iznosila 77.513.031,43 kn. Padom od 39,58% u 2010. godini bila je 46.829.620,09 kn. Najniža prosječna manipulirana vrijednost je u 2011. godini kada je iznosila 32.868.734,53 kn, da bi već u 2012. dosegla 91,34% rast te iznosila 62.921.337,31 kn. Potrebno je naglasiti kako ove vrijednosti zbog neobjavljivana svih podataka nisu u potpunosti realne, te ih je potrebno uzeti s dozom rezerve.

Rigoroznije zakonske mjere i modernizacija sustava kontrole fiskalnih davanja utjecala su na smanjenje manipulativnih radnji u Hrvatskoj za vrijeme prvog kriznog vala. No unatoč tome, manipulacije zaradama kao prijeverni oblik financijskog izvještavanja prisutne su na ovom području. Nastojeći sakriti loše poslovanje i minimizirati fiskalna davanja, kompanije su spremne na razne mjere kojima će prikazati pozitivniju, odnosno negativniju sliku svog poslovnog rezultata. Revizori su, kao prvi oblik kontrole financijskih izvještaja, ukazali kako poslovni subjekti modificiraju određene pozicije, no takva kontrola nije dostatna kako bi se otkrila prijevara. Tu nastupaju forenzički računovođe koji dobivaju sve veći značaj na tržištu hrvatske ekonomije.

7. Zaključak

Globalizacijom financijskih tržišta, razvojem suvremenih informatičkih tehnologija i interneta u funkciji financijskih tržišta i poslovanja dolazi do sve češće pojave manipulacije. Manipulacije su najčešće brže od regulatornih tijela, te se njihovo popravljavanje ili ublažavanje javlja tek nakon izbijanja slučajeva što uglavnom donosi velike gubitke.

Korisnici financijskih izvještaja žele objektivne, istinite i fer informacije koje mogu analizirati i na temelju kojih će odlučiti o svojim poslovnim pothvatima. Informacije prikazane u financijskim izvještajima osnova su današnjeg tržišnog stanja, te njihovi korisnici moraju biti sigurni kako su prikazane vrijednosti odraz realnog stanja entiteta. Stoga, financijski izvještaji beskompromisno moraju prikazivati jasne, pouzdane, relevantne i usporedive podatke.

Kvaliteta financijskih izvještaja danas je sve više rezultat ponašanja računovođa, a ne isključivo normiranih računovodstvenih načela. Povjerenje investitora u financijske izvještaje kompanija sve se više narušava zbog zamki i iskušenja u vrednovanju i objavljivanju izvještaja prema računovodstvenim politikama iz korištenih računovodstvenih standarda. Izostankom promjena u sadržaju, obliku i učestalosti izvještaja ostaje i dalje „plodno tlo“ manipulacije na financijskim tržištima. Forenzičko računovodstvo je usmjereno na otkrivanje tih manipulacija i prijevara koje su sve učestalije u modernim ekonomijama.

Forenzički računovođe stoga imaju značajnu ulogu u sprječavanju manipulacije zaradama kao prijevarnog oblika financijskog izvještavanja. Postupak forenzičkog računovodstva nije propisan revizijskim standardima, pa se forenzički računovođe moraju voditi svojom stručnošću, iskustvom i intuicijom tijekom otkrivanja prijevere, a prilikom toga objektivnost i neovisnost su od velike važnosti.

U Hrvatskoj je potreba za zanimanjem forenzičkog računovođa sve značajnija. Tome doprinose rezultati sprovedene analize koji dokazuju postojanje i visoku razinu manipulacija zaradama kao prijevarnog oblika financijskog izvještavanja. Manipulativne radnje mogu imati veoma negativan utjecaj na poslovni subjekt, njegove članove, državna i regulatorna tijela te u konačnici na cijelu zajednicu. Adekvatno i etičko obavljanje poslovnih aktivnosti utjecati će na kvalitetno financijsko izvještavanje. U suprotnom, negativne posljedice koje manipulacijsko računovodstvo donosi su neizbježne.

Literatura

Knjige

1. Belak, V. (2011): *Poslovna forenzika i forenzično računovodstvo – Borba protiv prijevare*, Belak Excellens d.o.o., Zagreb
2. Rezaee, Z., Riley, R. (2014): *Prijevare u financijskim izvještajima – sprječavanje i otkrivanje*, MATE d.o.o., Zagreb
3. Albrecht, W.S., Albrecht, C.C., Albrecht, C.O., Zimbelman, M.F. (2009): *Fraud examination*, South-Western-Cengage Learning, Mason, SAD
4. Kranacher, M., Riley, R., Wells, J. (2011): *Forensic accounting and Fraud Examination*, John Wiley i sinovi, Hoboken, SAD
5. Alexander, D., Nobes, C. (2010): *Financijsko računovodstvo*, Mate d.o.o., Zagreb
6. Žager, K., Mamić Sačer, I., Sever, S., Žager, L. (2008): *Analiza financijskih izvještaja*, Masmedia, Zagreb

Članci i izvještaji

7. Association of Certified Fraud Examiners (ACFE): *Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse*, 2014 Global fraud study, srpanj 2014.
8. Belak, V. (2008): *Kreativno računovodstvo i njegov utjecaj na financijske izvještaje*, Računovodstvo, revizija i financije, kolovoz 2008., str. 13-23
9. Bešvir, B. (2010): *Forenzična revizija*, Računovodstvo, financije i revizija, kolovoz 2010., str. 73-77
10. Bešvir, B. (2010): *Analitički postupci u forenzičnoj reviziji*, Računovodstvo, financije i revizija, rujan 2010., str. 85-89
11. Negovanović, M. (2010): *Kreativno računovodstvo – prvi dio*, Računovodstvo, financije i revizija, prosinac 2010., str. 38-46
12. Negovanović, M. (2011): *Kreativno računovodstvo – drugi dio*, Računovodstvo, financije i revizija, siječanj 2011., str. 184-189
13. Negovanović, M. (2011): *Kreativno računovodstvo i krivotvorenje financijskih izvještaja – treći dio*, Računovodstvo, financije i revizija, ožujak 2011., str. 82-87
14. Koletnik, F., Koletnik Korošec, M. (2011): *Razumijevanje forenzičnog računovodstva – prvi dio*, Računovodstvo, financije i revizija, svibanj 2011., str. 21-26

15. Negovanović, M. (2011): *Otkrivanje zlouporaba u financijskim izvještajima, Računovodstvo, financije i revizija*, lipanj 2011., str. 48-57
16. Koletnik, F., Koletnik Korošec, M. (2011): *Razumijevanje forenzičnog računovodstva – drugi dio*, Računovodstvo, financije i revizija, lipanj 2011., str. 57-62
17. Friganović, M. (2008): *Kreativno računovodstvo i upravljanje zarada*, Poslovni savjetnik, str. 86-88, studeni 2008.
18. Gulin, D. (2008): *Manipulacije na financijskim tržištima i njihov utjecaj na financijske izvještaje*, EFZG, Zagreb
19. Klepo, T., Aljinović-Barać, Ž. (2006): *Features of accountants manipulations in Croatia*, Zbornik radova Ekonomskog fakulteta u Rijeci, 2006, vol. 24, sv. 2, str. 273-290
20. Novalija, S. (2011): *Forenzično računovodstvo i utjecaj kreativnog računovodstva na financijske izvještaje*, Sveučilište u Tuzli, Ekonomski fakultet, str. 567-585

Web stranice

21. Gostimir, D.: Borci protiv pronevjera (forenzičko računovodstvo)
[http://www.orkis.hr/Borci-protiv-pronevjera-\(forenzicko-racunovodstvo\)](http://www.orkis.hr/Borci-protiv-pronevjera-(forenzicko-racunovodstvo))
22. Gostimir, D.: Forenzičko računovodstvo – Mape za rano otkrivanje pronevjera
<http://www.orkis.hr/Forenzicko-racunovodstvo-%E2%80%93-Mape-za-rano-otkrivanje-pronevjera>
23. Revizorova odgovornost da u reviziji financijskih izvještaja razmotri prijevare i pogreške, Narodne novine, broj 28/07
<http://www.propisi.hr/print.php?id=5659>
24. Registar financijskih izvještaja, FINA
<http://rgfi.fina.hr/JavnaObjava-web/izbornik.do>
25. Registar poslovnih subjekata, bitnet.hr
<http://www1.biznet.hr/HgkWeb/do/fullSearchPost>
26. Komisija za vrijednosne papire – Slučaj Xerox
<http://www.sec.gov/news/press/2003-70.htm>
27. Međunarodni računovodstveni standardi
http://srr-fbih.org/MSFI_MRS/8_MRS_16.htm
28. Udruga Hrvatski računovođa
<http://www.hrvatski-racunovodja.hr/index.php/ovlasteni-rac-forenzicari>

29. Sveučilišni studijski centar za forenzične znanosti

[http://forenzika.unist.hr/Katedre/Ekonomskeihumanisti%C4%8Dkeznanostiuforenzici/
tabid/1240/Default.aspx](http://forenzika.unist.hr/Katedre/Ekonomskeihumanisti%C4%8Dkeznanostiuforenzici/tabid/1240/Default.aspx)

30. Udruga hrvatskih računovođa

<http://www.hrvatski-racunovodja.hr/index.php/ovlasteni-rac-forenzicari>

31. Fakultet ekonomije i turizma „dr. Mijo Mirković“: Forenzičko računovodstvo

<http://oet.unipu.hr/index.php?id=1499>

32. Tušek, B. (2010): Financijski izvještaji – temelj racionalne poslovne odluke

[http://www.posao.hr/clanci/karijera/na-radnom-mjestu/financijski-izvjestaji-temelj-
racionalne-poslovne-odluke/382/](http://www.posao.hr/clanci/karijera/na-radnom-mjestu/financijski-izvjestaji-temelj-racionalne-poslovne-odluke/382/)

Popis slika i grafikona

Slika 1	Čimbenici kvalitete financijskih izvještaja	27
Grafikon 1	Pozicija počinitelja prijevare, 2010.-2014. godine	31
Grafikon 2	Prosječna vrijednost prijevare na području zapadne Europe u 2014. godini	31
Grafikon 3	Revizorko mišljenje na financijska izvješća velikih poduzeća u 2009. godini, Republika Hrvatska	56
Grafikon 4	Revizorko mišljenje na financijska izvješća velikih poduzeća u 2010. godini, Republika Hrvatska	57
Grafikon 5	Revizorko mišljenje na financijska izvješća velikih poduzeća u 2011. godini, Republika Hrvatska	57
Grafikon 6	Revizorko mišljenje na financijska izvješća velikih poduzeća u 2012. godini, Republika Hrvatska	58
Grafikon 7	Usporedni prikaz revizorskog mišljenja financijskih izvještaja velikih poduzeća u razdoblju od 2009. do 2012. Godine, Republika Hrvatska	59
Grafikon 8	Pozicije financijskih izvještaja na kojima su se najviše vršile manipulacije u velikim poslovnim subjektima Hrvatske, 2009. godina	60
Grafikon 9	Pozicije financijskih izvještaja na kojima su se najviše vršile manipulacije u velikim poslovnim subjektima Hrvatske, 2010. godina	61
Grafikon 10	Pozicije financijskih izvještaja na kojima su se najviše vršile manipulacije u velikim poslovnim subjektima Hrvatske, 2011. godina	62
Grafikon 11	Pozicije financijskih izvještaja na kojima su se najviše vršile manipulacije u velikim poslovnim subjektima Hrvatske, 2012. godina	63
Grafikon 12	Usporedni prikaz pozicija financijskih izvještaja sklonih manipulaciji u razdoblju od 2009. do 2012. godine, Republika Hrvatska	63
Grafikon 13	Oblici manipulacije zaradama u financijskim izvještajima velikih poslovnih subjekata, Republika Hrvatska, 2009. godina	65
Grafikon 14	Oblici manipulacije zaradama u financijskim izvještajima velikih poslovnih subjekata, Republika Hrvatska, 2010. godina	66
Grafikon 15	Oblici manipulacije zaradama u financijskim izvještajima velikih poslovnih subjekata, Republika Hrvatska, 2011. godina	66

Grafikon 16	Oblici manipulacije zaradama u financijskim izvještajima velikih poslovnih subjekata, Republika Hrvatska, 2012. godina	67
Grafikon 17	Usporedni prikaz manipulacija zaradama u financijskim izvještajima velikih poslovnih subjekata u razdoblju od 2009. do 2012. godine, Republika Hrvatska	68
Grafikon 18	Prosječna vrijednost manipulacija zaradama, 2009.-2012. godina, Republika Hrvatska	68

Sažetak

Globalizacijom financijskih tržišta, razvojem suvremenih informatičkih tehnologija u funkciji financijskih tržišta i poslovanja dolazi do sve češćih manipulacija. Razlog tome je što u vrijeme pada ekonomije ljudi prelaze granice koje inače ne bi prešli i tada aktivnosti pronevjere često izlaze na vidjelo. Pronevjera ne mora uvijek biti fizička, suvremena ekonomija sve više otkriva razne manipulacije kojima se pronevjere čine upravo u financijskim izvještajima modificiranjem stvarnog stanja entiteta. Manipulacijama se nastoji doći do brze i lake zarade raspoloživim, dopuštenim ili nedopuštenim sredstvima. Stoga je razumljivo da su manipulacije zaradama najučestalije u svakodnevnom poslovanju. Računovodstvenim prezentiranjem poslovnih podataka menadžment nastoji ovladati tržištem i ostvariti druge koristi koje se od njega očekuju. Manipulacije su najčešće brže od regulatornih tijela, te se njihovo popravljavanje ili ublažavanje javlja tek nakon izbijanja slučajeva što uglavnom donosi velike gubitke. Forenzičko računovodstvo je usmjereno na otkrivanje tih manipulacija i prijevara koje su sve učestalije u modernim ekonomijama. Manipulacije financijskim izvještajima najčešće su legalne i u dozvoljenim zakonskim okvirima. No potrebno je biti oprezan, jer tanka je granica između legalnih i ilegalnih radnji, a pritisak tržišta nad poslovnim subjektima sve je veći.

Summary

Globalization of financial markets and the development of modern information technologies lead to more frequent manipulations. The reason is contained in the fact that during the economic downturn people are crossing the borders that wouldn't be crossed otherwise and the fraudulent activities often come to light. Embezzlements in modern economy are more often visible through manipulations in the financial statements, modifying the actual position of the entity. Manipulation is used to reach quick and easy earnings through available, admissible or inadmissible facilities. Therefore, it is understandable that the earnings manipulation is the most frequent in daily operations. Management is trying to engross the market and achieve other benefits through accounting presentation of business data. Manipulations are usually faster than regulators. Their reformation or mitigation occurs only after the outbreak of case, which usually brings heavy losses. Forensic accounting is focused on the detection of this kind of manipulations and frauds that are increasingly common in modern economies. Manipulations of financial statements usually are legal and legitimate. However, the line between legal and illegal activities is very thin, and the market pressure over the business entities is increasing.